

**MISKOLCI EGYETEM
GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR
„VÁLLALKOZÁSELMÉLET ÉS GYAKORLAT”
Doktori Iskolája**

Dabasi Halász Zsuzsanna

**NYERTESEK ÉS VESZTESEK!
A NEMZETKÖZI MIGRÁCIÓ STRATÉGIAI TÉNYEZŐI ÉS
TENDENCIÁI BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYÉBEN**

Ph. D. értekezés tézise

**A Doktori Iskola vezetője:
Prof. dr. Szintay István CSc
egyetemi tanár**

**Tudományos vezető:
Dr. Tóthné dr. Szita Klára CSc
egyetemi docens**

Miskolc, 2009.

TARTALOMJEGYZÉK

1. KUTATÁSI TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA	2
2. KUTATÁSI HÁTTÉR ÉS MÓDSZERTAN	3
3. A KUTATÁS ÚJ ÉS ÚJSZERŰ MEGÁLLAPÍTÁSAI	5
3.1 Migráció elméletek a közgazdaságtan történetének tükrében	5
3.1.1 A klasszikusoktól a mainstream-ig	5
3.1.2 Az új közgazdaságtan és az újgazdaság kapcsolata a migrációval.	7
3.2 A nemzetközi munkaerő vándorlás és a magyar gazdaság fejlődése	9
3.2.1 A migrációs egyenleg összefüggései a makrogazdaságot leíró mutatókkal	10
3.3 A kivándorlási hajlandóság primer felméréseinek eredményei	13
Borsod-Abaúj Zemplén megyében	
3.3.1 Megyei migrációs potenciál vizsgálat 2001-ben	13
3.3.2 Megyei migrációs potenciál vizsgálat 2005-ben	14
3.3.3 Rétegvizsgálat az egészségügyben	15
3.3.4 Útmodell meghatározás	17
4. A KUTATÁS EREDMÉNYEINEK GYAKORLATI HASZNOSÍTÁSA	20
5. A KUTATÁS JÖVŐBELI LEHETŐSÉGEI	24
6. FELHASZNÁLT IRODALOM	25
7. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉHEZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓK	27

1. KUTATÁSI TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA

A népesedési folyamatok módosítják az egész népesség és ezzel a munkaerőforrás nagyságát, összetételét. A XX. század második felében a demográfiai folyamatokra az jellemző, hogy a legtöbb fejlett országban a halandóság és a termékenység igen alacsony szinten stabilizálódott, a népesség természetes növekedése megállt. Ez a folyamat hazánkra is jellemző az 1980-as évek második felétől. A képet árnyalja, illetve eltakarja a bevándorlási többlet, amely következtében a nyugat-európai országokban a népesség száma stagnált, később megindult a kismértékű fogyás. A világ népességének 2,9%-a (mintegy 175 millió ember), vagyis a világ minden 35. lakosa szülőhazáján kívül él (IOM 2003). Ebből a többség, 100 millió ember a fejlett országokban talált új hazára. Általánosan jellemző, hogy egy ország lakosságának 2-5%-a él tartósan távol hazájától, a vándorlók száma 1975 óta megduplázódott. A munkaerőforrás nagysága, szerkezete determinálja a gazdaság teljesítőképességét.

A XX.-XXI. század globalizációja és ebben a folyamatban hazánk csatlakozása az Európai Unióhoz, az **elmúlt évtizedekben megváltoztatta Magyarország munkaerőpiacát**. Olyan népvándorlási folyamatokba kapcsolta be térségünket, amelynek törvényszerűségeit, okait és következményeit csak lassan kezdik részleteiben feltárni a hazai tudományos közélet szereplői.

Hazánk munkaerőpiacára káros következményekkel járhat az Európában kismértékűnek tekinthető mozgás is, ezért fontosnak tartom, hogy a kutatók elemezzék a várható mozgásokat és feltárják azok társadalmi, gazdasági következményeit. A demográfiailag önálló, volt szocialista országok jelentős népességvesztést szenvedtek el az utóbbi évtizedben, amelynek távlatilag igen súlyos gazdasági következményei lehetnek (egyenetlen kormegoszlás, társadalmi teherviselés, stb.). Az idősorokból kiolvasható, hogy a népességfogyás ezekben az országokban a demográfiai helyzetkép rendszerspecifikus eleme. Komponensei: az európai viszonyokban alacsony átlagos élettartam, alacsony gyermekvállalási hajlandóság és a kivándorlás útján történő népességvesztés.

A migráció közgazdasági aspektusaival egy évtizeddel ezelőtt kezdtem el foglalkozni. Kezdetben - szakdolgozat keretében - azt a hipotézist fogalmaztam meg, hogy a munkaerő vándorlástól való félelem az integráció ellen hat, azaz az Európai Gazdasági Közösség bővítésének folyamatát lassítják és nehézkessé teszik a túlzó migrációs félelmek. Azóta is foglalkoztat az a kérdés, hogy **milyen kapcsolat van egy térség gazdasági és társadalmi viszonyai és a nemzetközi munkaerő áramlás között.** Különös figyelmet fordítottam arra a problémára, hogy hazánk gazdaságát és társadalmát milyen mértékig érinti a migráció, illetve, hogy szűkebb otthonomban, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében milyen az elvándorlási hajlandóság.

Disszertációm elején – amely az elmúlt évek kutatási eredményeinek összegezése – a következő kérdésekre kerestem választ:

- A közgazdaságtan-elmélet és benne a munkatudomány, hogyan kezeli a migrációt? A vándorlással kapcsolatos elméleti posztulátumokban miként jelenik meg a közgazdasági gondolkodás fejlődése?
- Milyen összefüggés mutatható ki az országok versenyképessége, teljesítménye a nemzetközi migrációs egyenlege között a harmadik évezred elején?
- Milyen társadalmi, gazdasági hatást gyakorol hazánkra a nemzetközi munkaerő áramlás?
- Milyen az elvándorlási hajlandóság Borsod-Abaúj-Zemplén megyében - szűkebb otthonomban - és ennek melyek a társadalmi, és gazdasági aspektusai? Ezek a szocioökonometria tényezők milyen mértékben befolyásolják a megye lakosainak külföldi munkavállalásról alkotott véleményét?

- Milyen eszközökkel lehet befolyásolni a lakosság elvándorlását? Hogyan lehet növelni a térség munkaerő megtartó szerepét?

Ma Magyarországon - egy vállalkozó szempontjából - **legfontosabb növekedési korlátot** a munkaerő költsége, az adóterhek, árfolyamkockázat, beszállítói láncok hiánya, **szakképzett munkaerő hiánya**, mérnökképzés, nyelvoktatás, szakmunkásképzés, munkaügyi szabályozás rugalmatlansága jelentik.¹ E tényezők befolyásolják azt, hogy a hazai vállalatok és velük együtt az ország, hogyan képes megbirkózni a gazdasági válság fenyegető rémével. Az Amerika Egyesült Államok által kialakított kapitalista piacgazdaság olyan mértékű szellemi és fizikai munkaerőt követel, amit saját lakóiból már nem tud fedezni. Ezért van az, hogy nem feltétlen az emberek szeretnének Amerikába menni, hanem hogy Amerika szeretné, ha az emberek oda mennének. (Bush 2002)

2. KUTATÁSI HÁTTÉR ÉS MÓDSZERTAN

Kutatásom háttérét a tárgyban megjelent szakkönyvek és cikkek, statisztikai kiadványokból nyert idősorok, szóbeli közlések (interjúk), primer kérdőíves vizsgálatok jelentették. A közgazdaságtani kutatások alapdilemmáját figyelembe véve, disszertációmban:

- rendszerszemléletben - logikai úton - határoztam meg a vándorlás törvényszerűségeit, kimeneteit – egyaránt ex post és ex ante;
- empirikus kutatás alapján meghatároztam egy konkrét területi egység migrációs potenciálját, motivációit;
- dokumentumelemzéssel és a megismert logikai összefüggésekre támaszkodva javaslatokat fogalmaztam meg a megyei migrációs stratégia egyes elemeire. Ennek legfőbb szerepét a foglalkoztatotti réteg megtartásában látom.

A migráció témakörében több magyar- és idegen nyelvű cikket publikáltam, magyar és nemzetközi konferenciákon előadásokat tartottam. Kidolgoztam és több éve oktatom (heti 2 órában) a Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Karán Európai Unió szakirányon az „EU humán erőforrás allokáció” törzstárgyat. Néhány éve szabadon választható tárgyként is meghirdettem, és ennek is köszönhetően kialakult egy lelkes hallgatói közösség, akik kimagasló érdeklődést mutatnak a téma iránt, segítik munkámat. Így irányításom alatt e témakörben több szakdolgozat és tudományos diákköri munka született. Az elmúlt tíz évben, hallgatóim az Országos Tudományos Diákköri Konferencián egy I. és egy III. helyezést értek el.

Munkám első fejezetében a közgazdaságtani logikai gondolkodás mentén vizsgálom a vándorlást, segítségül hívva a közgazdaságtan elmélettörténet egyes részeit, kiemelve belőle azokat, melyek direkt és indirekt módon arra hatnak, hogy megértsük a migráció okait, irányát, erősségét, hatásait. E fejezet alapvetően szakirodalmi feldolgozás, azonban nagy hangsúlyt fektettem arra, hogy a napjainkra kialakult munkaerő vándorlással kapcsolatos nézetek közgazdasági alapjait beazonosítsam.

A második fejezetben a nemzetközi munkaerő vándorlás makrogazdasági és regionális hatásainak kimutatására törekedtem. Számításaimat a KSH által publikált, a www.prb.org, a www.migrationpolicy.org, az Eurostat, illetve a www.cia.gov honlapon megjelenő nyilvános adatbázisokból nyert adatokkal végeztem. Ebben a fejezetben különböző statisztikai módszereket alkalmaztam (korreláció számítást, regresszió számítást, faktor analízist a SPSS szoftver segítségével), illetve közgazdasági logikán alapuló megfigyeléseket végeztem.

¹ Dr. Parragh László, elnök, Magyar Kereskedelmi és Iparkamara, 2008

Disszertációm harmadik fejezetében azt vizsgáltam, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén megye lakosai mennyire kívánják elhagyni az országot, mi motiválja döntésüket. Itt egy hosszabb primer adatgyűjtésen alapuló vizsgálatra, és azok újra elemzésére építve vonom le következtetéseimet. Ennek keretében:

1. 2001-ben Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a lakosság körében végeztem primer adatgyűjtést a külföldi munkavállalási hajlandóság felmérésére, és az azt meghatározó motivációk megismerésére.
2. 2005-ben egy újabb primer vizsgálatra arra a kérdésre kívántam választ kapni, hogy a megyében az Európai Unió csatlakozása után milyen mértékű a külföldre történő elvándorlási hajlandóság. Milyen tényezők motiválják a lakosságot külföldi munkavállalási szándékukban, és történt-e módosulás az előző 2001-es eredményekhez képest.
3. Fontosnak tartottam rétegvizsgálatokat végezni az egyes különösen veszélyeztetett munkaerőpiaci szegmensekben. Az egészségügy ilyen terület. 2003-ban a Magyar Orvostársaságok és Egyesületek Szövetsége (MOTESZ) orvosi hiányszakmák kérdésének áttekintése után leszögezte, hogy az orvos, mint egészségügyi szakma hiányszakmává vált. Ezért 2004-ben Borsod-Abaúj-Zemplén megye orvosainak elvándorlási hajlandóságáról primer felmérés készült. Ezzel a kutatással az volt a célom, hogy bizonyítsam miszerint Magyarország orvostársadalmát veszélyezteti a brain drain. Disszertáciomban ennek a megkérdésnek újbóli elemzését végeztem el.
4. Az orvos-elvándorlás mellett a felsőfokú végzettségű szakdolgozók elvándorlására is figyelmet kell fordítani. 2006-ban irányítással primer felmérés történt Tudományos Diákköri munka keretében a miskolci egészségügyi főiskola hallgatóinak elvándorlási hajlandóságáról. A vizsgálat célja az volt, hogy felmérjük, hogy a Miskolci Egészségtudományi Kar hallgatói között milyen arányú az elvándorlási hajlandóság, mi motiválhatja a külföldi munkavállalást. Disszertáciomban ebből a megkérdésből nyert információkat dolgoztam fel.
5. További primer felmérést folytattam harkovi (Ukrajna, Harkovi Állami Műszaki Egyetem) tanulmányutamon a végzős műszaki és gazdasz hallgatók körében, arról hogy jövőbeli munkahelyválasztásuk kapcsán milyen mértékű és motiváltságú a külföldi munkavállalás. Ezt a vizsgálatot itthon (a Miskolci Egyetemen) is elvégeztem hasonló mintán, és az eredményeket összevettem. Disszertáciomban az ebből a megkérdésből nyert információkat is feldolgoztam.

A dolgozatomban negyedik utolsó fejezetében a magyar migrációs stratégiát vizsgáltam. Az előző részekben ismertetett primer és szekunder kutatásból levonható következtetéseket foglalmaztam meg. Dokumentum elemzés módszerével feltártam egy lehetséges migrációs stratégiának a politikai és jogi környezetét. Borsod-Abaúj-Zemplén megyére vonatkozó statisztikák ismételt elemzése után foglalmaztam meg javaslataimat, melyeknek legfőbb célja a kivándorlás megállítása, a megyei foglalkoztatotti réteg megtartása.

A közgazdasági kutatások legfontosabb jellemzőjének a gyakorlati hasznosíthatóságot tartom. A társadalom azt várja el tőlünk – szerintem joggal – hogy jobban tegyük a jövőt. Ennek a dolgozatnak az a célja, hogy a kutató szemével rávilágítson az események mélyebb összefüggéseire, prognosztizálja a jövőben bekövetkező munkaerő-mozgásokat, igyekezzon ne csak diagnózist felállítani, hanem gyógyírt is találni.

3. A KUTATÁS ÚJ ÉS ÚJSZERŰ MEGÁLLAPÍTÁSAI

A kutatás megállapításait – tézis formájában – az alábbi kérdésekre összpontosítva foglaltam össze:

- a migrációkutatás elméleti háttérének fejlődése és a közgazdasági gondolkodás változása közötti kapcsolat;
- az európai országok és a magyarországi megyék makrogazdasági és migrációs egyenlege közötti kapcsolat;
- Borsod-Abaúj-Zemplén megye lakosainak kivándorlási potenciálját befolyásoló tényezők azonosítása.

3.1 Migráció elméletek a közgazdaságtan történetének tükrében

Dolgozatomban azzal az alapvető és vitatott kérdéssel foglalkoztam, hogy milyen erős a kapcsolat a migráció és a gazdasági növekedés között. Todaro (1976) szerint a nemzetközi migráció legrégebbi elméletét eredetileg feltehetően azért dolgozták ki, hogy magyarázatot adjanak a gazdasági fejlődés folyamatát kísérő munkaerő-vándorlásra.

„Az elmúlt harminc évben világszerte erőteljesebb lett a nemzetközi migráció. A hagyományos emigránsbefogadó országokban, így Ausztráliában, Kanadában és az Egyesült Államokban nőtt a bevándorlás nagyságrendje, és döntő változás következett be az összetételben is: a történelmileg meghatározó forrást jelentő Európából eltolódott Ázsia, Afrika és Latin-Amerika felé. Ezzel egyidejűleg bevándorlókat befogadó társadalmakká váltak azok az európai országok, melyek évszázadokon keresztül kibocsátó országok voltak. 1945 után Nyugat-Európa jóformán valamennyi állama jelentős számú külföldi munkavállaló számára jelentett vonzóerőt. Ez a hatás az első időkben főleg a Dél-Európa felől érkező migrációban öltött testet, az 1960-as évek végén már többnyire Afrika, Ázsia, a Karibi-térség és a Közel-Kelet fejlődő országaiból érkeztek a migránsok. Miközben a világ legtöbb fejlett országa sokszínű, többnemzetiségű társadalommá vált, és azok is határozottan elindultak ebbe az irányba, amelyeket korábban nem érintettek a mozgások, még mindig gyengék azok az elméleti alapok, amelyek segítségével megérthetnénk a migrációt mozgató erőket” -olvasható a Population and Development Review-ban Amerika Egyesült Államok által kialakított kapitalista piacgazdaság olyan mértékű szellemi és fizikai munkaerőt követel, amit saját lakóiból már nem tud fedezni an.²

Ezért a dolgozatban a közgazdasági iskolákat annak tükrében vizsgáltam annak tükrében, hogy nézeteik miként kapcsolhatók az egyes migrációs elméletekhez, hogyan hatnak azokra.

3.1.1. *A klasszikusoktól a mainstream-ig*

Az angol klasszikus polgári közgazdászok nézetei, mint Smith (1776), a migrációval foglalkozó számára azért fontosak, mert definiálták, hogy az ember - a munka - az a termelési tényező, amely a gazdaság mozgatórugója, **az emberi munka az érték forrása**. A későbbiek folyamán azok a migrációs nézetek alapoznak erre az általam is axiómaként kezelt felismerésre, amelyek a munkaerő allokációs folyamatainak nyereségeit és veszteségeit makrogazdasági szinten kívánják összesíteni. Piore (1979) az, aki munkáiban leginkább rávilágít arra, hogy a **bevándorlók iránti éhség az ipari társadalmakban kiapadhatatlan**, mivel belső működéséből ered ez a kereslet.

² Population and Development Review 1993 431.o.

Malthus (1798) munkássága a migráció-kutatónak azt bizonyítja, hogy **a lakosság számának változása fontos gazdasági tényező, és könnyen lehet ökonometriailag olyan tételt bizonyítani, amelyet a történelem megcáfol**, de a gazdaságot is befolyásoló ártalmas társadalmi folyamatokat indukál. Ilyen a rasszizmus, melyet a túlnépesedés és az élettér elmélet ideológiája tart életben. **A XX. század európai migrációs tanulmányait átszövi annak a víziónak a képe, hogy éhes tömegek érkeznek a fejlett nyugat-európai országokba, és munkát, kenyeret követelve túlnépesítik azokat.** Az előbbi víziók a migráció-kutatásoknak olyan irányt szabtak, amely matematikailag kívánta bizonyítani ezt a teóriát. Általában a bérkülönbségekből kiinduló ökonometriai modellekre – egyéb indikátorokkal kiegészítve, mint például munkanélküliségi ráta – épülnek azok a becslések, amelyek a dél-európai bővítés migrációs tapasztalatai alapján a várható közép-kelet-európai migrációs trendekre adtak előrejelzést (Bauer és Zimmermann 1999).

Ricardo (1817) munkaérték-elmélete a migráció gazdaságtanának is alapja. Nézete szerint a termékek előállításának költsége a külkereskedelem egyik mozgatórugója, ebből eredően **a kereseti arányok a migráció mozgatórugói is.** Azonban az is egyértelművé válik, hogy a fejlettebb országok kizsákmányolják az elmaradottabbakat azáltal is, hogy ráígérve munkásaik bérére, csemegéznek munkaerőpiacukon. Ebből vezethető le, hogy **a kereskedelem és a munkaerő vándorlás kapcsolata fontos a migrációkutatónak.** Rédey (1999) szerint a munkaerőpiac szerkezetét a nemzetközi vállalatok jelenléte megváltoztatja.

A Say-dogma szerint minden termelés megteremti a maga piacát, azaz nem lehetséges általános túlkínálat, sem pedig tartós munkanélküliség. Követői ezen megállapítását félreértették, és jelentőségét messze eltúlozták.

A fenti klasszikus közgazdaságtani eszméken alapul a talán legismertebb un. **behaviorista „taszítás és vonzás (push and pull)” elmélete.** Ravenstein (1889) azt állítja, hogy lényegében egyedi döntéseket kell vizsgálni, taszító erőnek az üldöztetést, és a gazdasági ellehetetlenülést tartja, míg vonzónak a lehetőségeket. Figyelmen kívül hagyja a munkaerőpiaci szituációkat (Tobler 1995).

A **neoklasszikus iskolák** a határtermelékenységi koncepcióra alapozva arra a logikus magyarázatra jutottak, hogy az **egyes országok relatív tényezőellátottsága eltér egymástól. Állami beavatkozástól mentes esetben a nemzetgazdaságon belül is mobil tényezőket tulajdonosaik oda viszik át, ahol azok ára és az abból származó jövedelem is nagyobb.** Ez a magyarázat egyszerűnek és elfogadhatónak tűnik, így a közgondolkodást, és ezzel együtt a politikusokat, gazdaságot irányítókat a mai napig meggyőzi, döntéseikben befolyásolja. Illogikusnak tűnő megítélésük szerint a tényezők allokációja spontán kiegyenlítődéshez vezet, nivellálva az országok közötti termelékenységekben és jövedelemben megnyilvánuló különbségeket és biztosítva az optimális hatékonyságot. A neoklasszikus közgazdászok nyomán dolgozta ki Harris és Todaro (1970) azt a modellt, amellyel megpróbálták eleget tenni az egyre erősödő ökonometriai irányzatnak. A modellnek megítélésem szerint egyik legnagyobb haszna, hogy az addig földrajzi illetve szociológiai aspektusból vizsgált migráció direkt módon közgazdasági logikával vált kutatottá. Borjas (1987,1994) ugyanezen az úton haladva kiszámította a migráns által elérhető nettó hozamot. Ő a migrációt az emberi tőke beruházás egyik formájaként értelmezte.

Munkaerő vándorlás kapcsán fontosak **Marx (1868)** nézetei. Szerinte minden termelési módnak saját, specifikus társadalmi törvényei vannak. Ennek alapján elfogadom, hogy **a migrációs folyamatokat társadalmilag adekvát környezetben lehet csak értelmezni.** A migrációs folyamatok értelmezésében fontos szerepet kapnak a logikai összefüggések, történelmi megfigyelések.

Az 1970-es évek elején a migráció szakirodalmában klasszikus, egyensúlyi, behaviorista modellt bíráló új nézetek a nemzetközi politikai gazdaságtannak és az egyenlőtlenségek globális rendszerének a premisszáira épültek, nyíltan tagadva a neoklasszikus "taszítás és

vonzás"-értelmezéseket. **A hangsúly a makrofolyamatokra, a szélesebb történeti-strukturális erőkre helyeződött át, mondván, hogy ezek inkább meghatározzák a munkaerőáramlás előfeltételeit és irányát, mint az egyéni döntések mikrokontextusa.** A munkaerő migrációját nem tekintik önálló, diszkrét, magában elemzendő jelenségnek, hanem azt a szektorok, régiók és nemzetek közötti egyenlőtlen fejlődés lényeges komponenseként vizsgálják (Wallerstein 1983, in Hárs 1992). Ez alapját képezheti azon tézisnek, hogy adott nemzet munkaerőpiacát, illetve kisebb gazdasági egység, például régió, megye versenyképességét egy túlliberalizált globális munkaerőpiac elszívó hatása veszélyezteti.

A migráció témakörénél Schumpeter (1912) elmélete sem hagyható figyelmen kívül. Ő a gazdasági növekedést a szellemi tőkéhez, tudáshoz, K+F kapacitáshoz, információhoz, vállalkozói képességekhez kötötte. **A Schumpeter-i vállalkozó olyan termelési tényező, amely adott esetben elvándorol, vagy bevándorol és ezzel lényegesen befolyásolja a gazdaság teljesítőképességét.** A brain-drain folyamat súlyos következményeinek közgazdasági alapját látom a fent említett gondolatmenetben.

A neoklasszikus forradalom csak árnyalta és kiegészítette a klasszikus elméleteket. A munkaerő allokációra, mint termelési tényezőre alapvetően csak post faktum magyarázatot tud adni.

A keynesianizmus nyomán kimondható, hogy **az államnak meghatározó szerepe** van a gazdaság és így a migrációs folyamatok indikálásában, ellenőrzésében. Egyes közgazdaságtani megfigyeléseket, elméleteket nem feltétlenül kell, vagy lehet matematikai pontossággal bizonyítani.

Az osztrák iskola közvetlenül viszonylag keveset foglalkozott a munkaerőpiaci kérdésekkel Általános nézete, hogy **elveti a tervezést, az állami beavatkozást és irányítást,** mint eszközt. **Liberalizmusa azt mondhatja, hogy a személyek szabad mozgásának minden korlátját ledöntve, állami beavatkozás nélkül a piaci szükségletek a munkaerőmozgásokat megfelelő irányba terelik.** Elméletüknek nagy szerepe van a XX. században a „személyek szabad mozgásának” mint személyi szabadságjog kiterjesztésében. Néhány év alatt átrendeződött Európa munkaerőpiaca. A közép és kelet európai gazdasági rendben bekövetkezett változás, a kezdeti túlzott liberalizáció - megítélésem szerint -, most a XXI. század első 10 évében csap vissza.

3.1.2. Az új közgazdaságtan és az újgazdaság kapcsolata a migrációval.

Az „**új közgazdaságtan**” („New economics”) a fenti elméletek számos következtetését megkérdőjelezi. A neokeynesianusok, posztkeynesianusok, az új intézményi iskola, és az új marxisták képviselői közül többen részletesen foglalkoztak a növekedés elméletén belül a humántőke jelentőségével, illetve a munkaerőbe történő befektetés módjaival, megtérülésével, és ugyanakkor annak tagadásával is. Ezek a tételek hatottak a migráció gazdaságtanára.

A korábbi neoklasszikus paradigmát felváltotta az ún. **endogén növekedésemélet, amely a technikai fejlődés, a humántőke felhalmozás explicit modellezésével elemzi a gazdasági növekedés összefüggéseit.** Romer (1986) túllépve a schumpeteri elméleten az innováció birtoklásánál felhívja a figyelmet, hogy kialakulnak a piacon a tudás monopóliumok. Valentinyi (1995) összefoglalóan megfogalmazta, hogy a növekedés gyorsabb, ha nagyobb a monopolista erőfölény, ha a kutatás folytatására több erőforrás áll rendelkezésre és ha hatékonyabb a kutatás. **A magasan képzett munkaerőt a tudás gyárak vonzzák, így koncentrálódik a szellemi tőke.** Emiatt a szegény országok növekedése lassabb lesz, mint a gazdagabbaké. Az endogén növekedésemélet művelői sokat foglalkoznak a kormányzati politikának a növekedésre gyakorolt hatásával. Nézeteik hatással vannak a tudományos fokozattal rendelkezők vándorlási sajátosságainak vizsgálatában.

Az új intézményi iskola képviselői szerint a piaci magatartást nem lehet tisztán az egyéni szereplők viselkedése alapján elemezni. Ezzel megkérdőjelezzik a migráció egyéni bérkülönbségen alapuló klasszikus tanát. A kialakuló intézmények (melyek nem a szervezetek maguk, hanem az egyének között kialakult magatartási rendszerek) önálló tényezőként jelennek meg a piacon, sajátos céljaik vannak, **így szerepük módosítja a piaci egyensúly feltételeit és jellemzőit**. Az intézményi környezet tanulmányozása az emberi magatartást korlátozó tényezők (jog, tulajdonosi jogok, társadalmi konvenciók, szokások, normák) szerepére vonatkozik. Ezek határozzák meg azt a keretet, amelyen belül az akciók végbemehetnek. Az elmúlt 50 évben a migrációval foglalkozó jogi keretek változása is több kutatás alapja volt. Maguk az intézmények, mint például a szerződések, a szervezetek és nem utolsósorban a piac, adott gazdasági kapcsolatok megszervezésére szolgálnak. Ezek természetének megértése alkotja azt a kutatási vonalat, amelynek elvén alapul a **hálózat elmélet is**. (Portes és Walton 1981, Castells 1989, Sassen 1988). Ha a rokonok, barátok, szomszédok és munkatársak már rendelkeznek kapcsolatokkal a lehetséges célterületen, az odavándorolni szándékozók kockázatát minimálisra csökkentheti és megoszthatja, ha a kialakított interperszonális hálózatokra támaszkodnak információért (Taylor 1976). A modell továbbfejlődésének egyik aspektusa a kapcsolatteremtés problematikája. Swaan (1994) felhívja a figyelmet arra, hogy az átmeneti gazdaságokban hiányoznak a kapcsolatteremtés intézményei. A kapcsolatépítés nyilván szükséges, de nem elégséges feltétele a szerződésnek és mint ilyen, tranzakciós költséggel jár. De ha ezek megvannak, mint speciális tőkeelem - nevezzük kapcsolati tőkének -, az erősen csökkenti a tranzakciós költséget és növeli a hozamot. Az új intézményi iskola kutatásai, minden fogyatékoságuk ellenére, kezdetét jelentik olyan problémák vizsgálatának, amelyeket a hagyományos közgazdaságtan eddig figyelmen kívül hagyott (Mátyás 1996). A humanitárius szervezetek és a bevándorlók számára már jól ismert személyek, cégek intézményesen stabilizálódnak, megteremtve egy olyan szociális tőkeformát, amelyet a migránsok igénybe vehetnek, hogy ki tudják használni a külföldi munkaerőpiacon kínálgató lehetőségeket.

Balogh (1993) arról ír, hogy a **világ összeszűkül, egységesedik, a kölcsönös függés korát éljük, és lassan azt tapasztaljuk, hogy csak egyetlen világgazdasági és világkereskedelmi rendszer létezik**. Új világrend körvonalai rajzolódnak ki, amelyeknek alapja a globalizáció. Ez Wallerstein (1983) munkája alapján a migráció elméletek egész sorát áthatja. Ő a **nemzetközi migrációt nem az elkülönült nemzetgazdaságok belső munkaerőpiacának kettéválásához, hanem a világgazdaság egészéhez kapcsolta**. Az új világrend ellentéte a réginek, amelyet még az egymással szemben álló, elkülönülő nemzetállamok dominanciája határozott meg. A nemzetközi politika posztmodern irányzata (Gilpin 1987) a globalizálódó világrendszerben az államok feletti kormányzást, a szupranacionális irányítás intézményét a nemzetközi rend fenntarthatóságának letéteményeseként kezeli.

Neves közgazdászok publikációiban egyre gyakrabban kerül előtérbe az új közgazdaságtan, mely az ipari kapitalizmust követően erősen új megvilágításba helyezi a termelést. Egyre többen vallják, hogy az elmúlt húsz év strukturális változása nyomán alapjaiban változtak meg a gazdasági termelés feltételei, körülményei. A termelési tényezők így többé nem a „köbe vésett” föld-tőke-munkaerő hármását jelentik (Landfeld-Fraumeni 2001). E rendszer egyik alapja az infokommunikációt használó emberi erőforrás. A migráció értelmezése is teljesen új alapokra kerülhet. Az eddigi területi elvándorlás mellett, kifejezetten a brain drain vonatkozásában megjelenik egy virtualizálódó világ, amelyben a vándorlást felválthatja egy más kapcsolódási séma.

TÉZIS I.

A közgazdaságtani gondolkodás fejlődésének különböző iskolái bár közvetlenül nem foglalkoztak a vándorlással, az iskolák állásfoglalását a munkához kapcsolódó nézeteikből le lehet vezetni.

A vándorlás elméleteiben megjelenik és nyomon követhető a közgazdasági gondolkodás változása.

A munkaerő allokációnak más és más magyarázatot illetve jelentőséget tulajdonítottak a közgazdaságtani gondolkodás fejlődésének különböző iskolái.. A migráció okát, irányát, nagyságát, makrogazdasági hatását önmagában egyik közgazdasági iskola sem képes teljességében megmagyarázni, de újabb és újabb adalékokat nyújtottak ahhoz, hogy megértsük, illetve prognosztizálni tudjuk a munkaerő nemzetközi mozgását.

TÉZIS II.

A XX. századvégi közgazdasági gondolkodás - amiben az új gazdaság, a „new economics” a meghatározó - az innovációt, az információtechnológiát olyan fontos termelési tényezőnek minősíti, hogy egy merőben új történelmi, gazdaságtörténeti korról beszél, amely növekedésméletei endogén változóként kezeli a technológiai fejlődést. A technológia létrehozója és működtetője azonban a munkaerő. A munkaerőt nemcsak mennyiségi változónak kell tekinteni, hanem minőségi tényezőként kell kezelni

A prognózisokban lényeges szerepet kell kapnia a migrációnak. A munkaerő vándorlásnál különös tekintettel kell lenni a brain drain jelenségre.

A gazdasági világválság foglalkoztatás szűkítő, munkanélküliség növelő hatása miatt a munkaerő megtartása háttérbe szorul. A válságkezelésnél kiemelt figyelmet kell fordítani a képzett népesség megtartására.

TÉZIS III.

Adott nemzet munkaerőpiacát, illetve kisebb gazdasági egység (régió, megye) versenyképességét veszélyezteti egy túlliberalizált globális munkaerőpiac elszívó hatása. Az államnak mint gazdasági aktornak vonzani, megtartani és motiválni kell a tényleges és potenciális munkaerőt. Gazdaságpolitikájában a különböző közgazdasági iskolák nézeteinek figyelembevételével kiépíthető egy hatásos migrációs politika, mely a fenntartható fejlődés alapját képezi.

3.2. A nemzetközi munkaerővándorlás és a magyar gazdaság fejlődése

Nemzetközi migráció és fejlődés témakörben az 2006-os ENSZ konferencia, megerősítette a kapcsolatot az egyének elvándorlása és származási országának fejlődése között. Nem vont le határozott következtetéseket az összefüggés természetére – a kormányoknak sem szolgált világos politikával arra vonatkozóan, hogy mit kellene tenniük – de azt egyértelműen megmutatta, **hogy a migráció kapcsolódik a fejlődéshez és viszont; valamint azt is, hogy ez a kapcsolat összetett és további kutatásokra érdemes.** Az eddigi javaslatok inkább a fogadó ország igényeire és nem a bevándorlóra, vagy annak származási országának szükségleteire helyezték a hangsúlyt.³ A New Yorkban tartott konferenciával egy

³ A nemzetközi szervezet felismerése éppen akkor vált nyilvánvalóvá, amikor a befogadó országokban erős politikai vitát váltott ki a bevándorlás. A vitákban az ideiglenes vendégmunkaerő toborzási terveket a befogadó ország növekvő gazdasági szükségleteinek egyik legjelentősebb eszközeként emlegették. Így nem meglepő, hogy számos politikai javaslat megújította az érdeklődést az ilyen tervek iránt. Néhány kivételtől eltekintve,

időben, az Egyesült Államokban az amerikai kongresszus is átgondolta a bevándorlási reformot. A tárgyalás azonban nem tért ki a javasolt reformokban a származási ország fejlődésére gyakorolt hatásokra.⁴

Magyarország is bekapcsolódott, illetve fokozatosan jelen van a vándorlási folyamatokban. Az európai kontinens népessége csökken, legjelentősebb a fogyás a kelet-európai országokban. A legnagyobb visszaesés Bulgáriában és Oroszországban következhet be. Az előbbi 7,8 milliárdos lakosságának 38 százalékát veszítheti el az évszázad közepére, az utóbbiban pedig 17 százalékkal, csaknem 25 millióval élnek majd kevesebben. Hazánk jelenlegi, 10,1 milliós lakossága az előrejelzések szerint 2025-ben 8,9 millió, 2050-ben pedig már csak 8 millió fő lesz.⁵ Jelentősen fogy szomszédjaink népessége is.⁶ Bár alapvetően még csak kevésbé bizonyítható a migrációs veszteség a kelet-európai és kelet-közép európai országokban, de prognosztizálható, és ennek különböző makroökonómiai összefüggései kimutathatók.

3.2.1. A migrációs egyenleg összefüggései a makrogazdaságot leíró mutatókkal

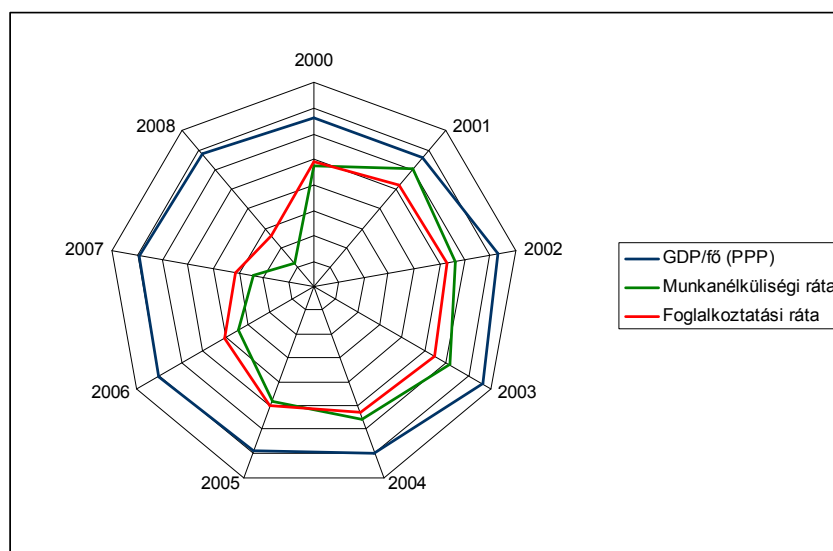
Kutatásaim során egyrészt azt **elemeztem**, hogy az elmúlt időszakban, **2001-től 2007-ig** Európa egyes országaiban hogyan alakultak **a gazdaság teljesítményét, a munkaerőpiacot és migrációt leíró mutatók**. Térképen színskálák segítségével mutattam be, hogy az egyes országokban az elemzett ráták milyen tartományban találhatók. Ez a módszer egyszerre adott arra lehetőséget, hogy kimutassam az egyes területi egységek nominális és relatív helyzetét, illetve, hogy érzékeltessem a kapcsolatot. Másrészt **nettó migrációs rátával és a makrogazdasági mutatókkal szorossági vizsgálatot végeztem ugyan ezen időszak adatsoraiból**. Az elméletből leszűrt kapcsolatokat az elmúlt időszakra vonatkozóan ökonometriai számításokkal bizonyítottam. Ennek keretében először Európa 25⁷ országára elkészítettem a migrációs egyenleg-, a GDP növekedési üteme- és a foglalkoztatási illetve munkanélküliségi ráta trendjét. Az adatsorra illesztett lineáris trendegyenes meredekségét mutató szám alapján – amely kifejezi ezzel az adatok tendenciális változását – a mutatók értékéből rangszámokat képeztem, és azokból kiszámítottam a rangkorrelációs együtthatókat (Spearman-féle ró). Így a mutatók páronként összehasonlíthatóvá váltak. Tovább finomítva az összefüggést megvizsgáltam évenként a migrációs és a másik három mutató közötti kapcsolat szorosságát Pearson-féle korrelációs együtthatóval. **A nyert adatokból egyértelműen látszik, hogy a GDP és a migrációs egyenleg között a legszorosabb és szignifikáns a kapcsolat. Az érték egy közepesen erős kapcsolatra utal. A migrációs egyenleg, és a munkanélküliség, valamint a migrációs egyenleg és a foglalkoztatottság között még kimutatható kapcsolat, erősségét tekintve azonban a kapcsolat közepes. A szignifikanciaszintjük kiváló, kivéve 2007-200-as munkanélküliségi és foglalkoztatási ráta esetében.** A vizsgálat eredményét az 1. ábra szemlélteti.

⁴ Linking Temporary Worker Schemes with Development By Dovelyn Agunias Migration Policy Institute February 1, 2007 Forrás: <http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?id=576> letöltés 2008 május

⁵ Habcsek László készítette el a magyarországi népesség előrejelzést. Három scenáriót számoltak optimista alap és pesszimista megközelítést. Dolgozatomban az alap változatot használok.

⁶ Szlovákia népessége a jelenlegi 5,4 millióról 4,7-re, Ukrajnáé 47,4 millióról 38,4-re, Romániáé 21,7 millióról 15,7-re, Szerbia és Montenegróé 10,7 millióról 10,2-re, Horvátorszáé 4,4 millióról 3,8-ra, Szlovéniáé pedig 2 millióról 1,7 millióra csökkenhet.

⁷ Az országok közül kihagytam Máltát illetve Luxemburgot adatai nem tükrözik az Eu-ra jellemző trendeket mivel területük, lakosságuk száma messze alatta van a többi országnak, azonban történelmi okok miatt migrációs aktivitása felülreprezentált.

Makrogazdasági mutatók és a migrációs egyenleg összefüggése a vizsgált országokban 2001-2006 között

1. ábra

Forrás: saját számítás

Kutatásom során a továbbiakban azt elemeztem, hogy az egyes gazdasági és társadalmi viszonyokat leíró jelenségek és a migráció milyen szoros kapcsolatban állnak egymással a magyarországi megyék viszonylatában, illetve azok hogyan befolyásolják egymást.⁸ A **vizsgálat függő változója** a megyékben mért és a KSH által nyilvánosságra hozott **nemzetközi migrációs egyenleg**. Azaz a megyéből külföldre távozők és a megyébe külföldről érkezők száma közötti különbség ezer lakosra vetítve.

A vizsgálat során felhasznált magyarázó-változók:

- az adott megyében az egy állandó lakosra jutó GDP (ezer Ft/fő) x_1 ,
- az adott megyében foglalkoztatottak aránya a munkavállalási korú állandó népességhez viszonyítva (%) (foglalkoztatottsági ráta) x_2 ,
- az adott megyében a regisztrált munkanélküliek aránya a munkavállalási korú állandónépességhez viszonyítva (%) (munkanélküliek aránya) x_3 ,
- az adott megyében 100 lakásra jutó lakosok száma (fő) x_4 ,
- az adott megyében az átlagkeresetek (Ft) x_5 ,
- az adott megyében a belföldi vándorlási különbözet ezer lakosra számítva (fő) x_6 ,
- az adott megyében a külföldi vállalkozások száma ezer lakosra számítva (db) x_7 ,
- az adott megyében a külföldi vállalkozások tőkéje ezer lakosra számítva (mrd Ft) x_8 .

A kétváltozós korrelációs számítás során több olyan változót is találtam, amelyek a migrációs egyenleggel összefüggésbe hozhatóak. Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy ezek a tényezők egymással is kölcsönhatásban vannak, egymással összefüggnek, sőt egymás hatását is befolyásolják, illetve előfordulhat, hogy csupán a migráció és a kiválasztott tényező együttmozgásáról van szó. Ezek alapján **indokoltnak látszott az úgynevezett optimális többváltozós regressziófüggvény meghatározása, mely úgy szelektálja a szóba jöhető összes változót, hogy hasznosítja a rendelkezésre álló valamennyi információt, és a legkevesebb magyarázó-változót építi be a modellbe.** A többváltozós regressziószámítás kiindulásához a kétváltozós korrelációs számítás eredményei alapján azokat a tényezőket választom, ahol az adott parciális korrelációs együttható kritikus

⁸ Nem csak térben (értem ez alatt a 19 megye adatait) hanem időben is (2001-2007 közötti) időszakra elemeztem a helyzetet. Így több mint 100 adatot vontam be a modellembe. A tényezők közötti kapcsolatok feltárására a korreláció és regresszió számítását alkalmazom. A KSH által publikált adatokat használom

szignifikanciaszintje kisebb volt, mint 1% ($p < 0,01$). A vizsgálataimat öt év adataival végeztem el, ezzel arra kerestem az ökonometriai bizonyítékot, hogy mennyiben változnak a nemzetközi migrációt meghatározó tényezők évről-évre, illetve miképp jeleznek elő az egyes regressziós egyenesek. Az így kapott regressziós egyenletek közül disszertációban a 2001-re és a 2005-re vonatkozót részletesen bemutatom, a többit a melléklet tartalmazza.

2001 évi regressziós egyenlet:

$$Y = -1,99 - 0,000155x_1 - 0,0426x_2 - 0,0506x_3 - 0,00487x_4 + 0,000031x_5 + 0,115x_6 - 0,023x_7 + 1,67x_8$$

(0,4030 0,8360 0,1540 0,3180 0,2250 0,3010 0,0 0,7 0,0)

2005 évi regressziós egyenlet:

$$Y = 17,6 + 0,00344x_1 - 0,062x_2 + 0,045x_3 - 0,0132x_4 - 0,000185x_5 + 0,0966x_6 + 0,331x_7 + 0,341x_8$$

(0,0860 0,1220 0,5870 0,8380 0,4700 0,0500 0,2610 0,3300 0,6840)

A kapott értékek alapján megállapítottam, hogy a modellek szignifikánsak. A modell magyarázó ereje 96,7% és 85,2%. A regressziós egyenlet (β -i) együtthatói közül 2001-re vonatkozva kettő tekinthető szignifikánsnak: a belső migrációs egyenleg, és a külföldi vállalkozások tőkéje; 2005-re egy tekinthető szignifikánsnak: az átlagkeresetek. A többi változó együtthatójának megbízhatósága gyengébb, azonban a modellben a parciális korrelációs együttható szignifikanciája miatt megtartottam.

A fenti ökonometriai számításokra alapozva az alábbi következtetést – téziseket fogalmaztam meg.

TÉZIS IV.

A XXI. század első évtizedében a makroökonómiai mutatók és a vándorlási egyenleg - különös tekintettel a kivándorlási mutatóra - együtt mozognak.

Rövid távon a migráció a munkaerőpiaci keresletre és kínálatra, hosszú távon a gazdaság teljesítő képességére gyakorolt hatása igényel nagyobb figyelmet.

Ha a nettó nemzeti termék növekedési üteme csökken a termelés növekedésének megtorpanásában fontos faktorrá válhat a munkaerő (az emberi erőforrás) hiánya.

Kelet-közép Európa országaiban és benne Magyarországnak a migrációs folyamatok befolyásolásával segíteni lehet a versenyképesség, a fenntartható fejlődés megtartását.

TÉZIS V.

Magyarország 2001-2005 adatait alapul véve szoros pozitív kapcsolat mutatható ki a gazdaságot, társadalmat leíró mutatók és az 1000 főre jutó migrációs egyenleg között. **A nemzetközi migrációs egyenleg változásához megyei szinten a elsősorban a megyében működő külföldi vállalkozások tőkeereje, a belső migrációs egyenleg és a nettó átlagkereset járul hozzá, de hatással van rá a foglalkoztatottság és a lakáshelyzet is.**

Ezen tényezők gazdaságpolitikai irányításával javítható egy térség (megye) lakosság megtartó képessége, csökkenthető az elvándorlás, így fenntartható a fejlődés.

TÉZIS VI.

A migrációs folyamatokban a magasan képzett munkaerő elvesztése okozza a gazdaság számára a fő veszteségforrást, ideértve, nemcsak a tudósokat, fiatal értelmiségieket, orvosokat, hanem az üzletembereket, a befektetőket is, akik multiplikátor tőkéjükkel együtt távoznak. A középszinten képzett és fiatal munkaerő kivándorlásával együttjárhat a foglalkoztatási struktúra jelentős romlása, a gazdaság teljesítőképességének hanyatlása. A gazdaságpolitikán belül a foglalkoztatáspolitikának kiemelt figyelmet kell fordítania az **értelmiség elvándorlásának megakadályozására.**

3.3. A kivándorlási hajlandóság primer felméréseinek eredményei Borsod-Abaúj-Zemplén megyében

Feltevéseim szerint Magyarországon, de főként a gazdaságilag leszakadó megyékben jelentős a belső és a nemzetközi irányú elvándorlás. Ezekben a térségekben, ma már lelassult a népesség növekedése, és néhány speciális kistérség kivételével, a lakosság csökkenése figyelhető meg. Ez a tartósan alacsony születési szám mellett a negatív migrációs egyenlegről is adódik. A népesség csökkenése - előző két fejezetben bizonyítottam – rontja az adott térség gazdasági teljesítőképességét és versenyképességét. A népesség elvándorlása önmagát is gerjesztő jelenséggé válik, mivel az ebből is eredő munkaerőhiányt fokozza a rossz gazdasági helyzet, és ez tolóhatással van a lakosság mobil részére.

A nemzetközi migráció élénkülése Magyarországot is érinti, és ebben a folyamatban az EU csatlakozás megerősítette a nemzetközi vándorlási kedvet. Az előzőek tükrében joggal feltételezhető, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén megyében jelentős és nő a migrációs potenciál. Természetesen a különböző társadalmi rétegek elvándorlási motivációja és hajlandósága eltérő. Egyes magasan képzett munkaerőpiaci rétegek elvándorlási hajlandósága meghaladja az átlaglakosságét. Ennek köszönhetően kialakuló munkaerőhiány különösen veszélyezteti a megye fejlődését.

A nagy vezető hatalmak migrációs politikájukban már felkészülnek az erősödő vándorlás kezelésére. Kiemelt szerepet kap a koordináció, és a pontos adatgyűjtés (Verweibe 2006). Magyarországon nincs, és az érintett megyékben, így Borsod-Abaúj-Zemplén megyében sincsenek meg a kezelési technikák, amelyek megállítanák, megvédhetnék az önmagát gerjesztő elvándorlást, népességcserét. A jövőre nézve fontos a jól szegmentált migrációs politika, amihez elengedhetetlenek az adatgyűjtések, rétegvizsgálatok. Dolgozatom harmadik fejezetében az elmúlt néhány évben lefolytatott primer kutatásaim eredményeit ismertetem.

3.3.1. Megyei migrációs potenciál vizsgálat 2001-ben

A 2001 tavaszán készült kérdőíves felmérés segítségével arra kerestem a választ, hogy az Európai Unió csatlakozás előtt Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből mennyire volt várható a munkaerő külföldre vándorlása.⁹ Hipotézisemet a lefolytatott vizsgálat adatai alátámasztották, miszerint már 2001-ben a kivándorlási szándék számottevő volt.

A bruttó elvándorlási hajlandóság 26 % felett volt, ami meghaladta az országos mérés adatait. Nagyon magas volt azoknak az aránya, akik egy rövid külföldi, munkavállalástól, mint lehetőségtől nem zárkoztak el.

Az adatok alapján 2001-ben már kiépült a migrációs háló Borsod-Abaúj-Zemplénben. A megkérdezettek közül, 85%-nak volt külföldi tapasztalata – ha csak gyenge turista jellegű is – 64%-nak rokona, ismerőse élt határainkon túl, 88%-uk pedig ismert olyan személyt, aki jelenleg (2001-ben) is külföldön dolgozott. A magyarok külföldi megítélését közepesnek, illetve jónak ítélték meg a válaszadók. Az úgynevezett migrációs burok, azaz a hajlamosító tényezők: mint nyelvismeret, kapcsolati háló tehát kiépülőben volt. Ebben az időben a megye lakosságának 22%-a nem volt elégedett lakhelyével és munkahelyével, ami egyértelműen „toló” hatást jelentet.

⁹ Az eredményeket 2003-ban publikáltam. Migrációs potenciál Észak-Magyarországon in.: Területi Statisztika 2003. március KSH folyóirata

Bruttó migrációs potenciál Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 2001 évben

2. ábra

Forrás: saját számítás

Összességében a kutatás eredménye figyelmeztető jel volt, hogy ha a gazdaság nem teremt megfelelő körülményeket, akár meg is sokszorozódhat az ideiglenes külföldi munkavállalás. A felmérést követő adatok arról tanúskodnak, hogy folyamatos a megyéből történő lassú elvándorlás. Adatok hiánya – és megbízhatatlansága - miatt nem állíthatom, hogy mennyi megyei munkavállaló emigrált külföldre a megyéből, azonban a felmérés alapján már 2001-ben jelentősnek minősítettem a külföld, főleg az EU vezető országainak potenciális elszívó hatását.

3.3.2. Megyei migrációs potenciál vizsgálat 2005-ben

A 2001-es vizsgálatomat az EU csatlakozást követő évben megismételtem¹⁰, a megkérdezés célja az volt, hogy méréssel bizonyítsam azt a hipotézist, hogy az Európai Unióba történő integráció erősíti a migrációs hálót, tágul a migrációs burok, nő az elvándorlási hajlandóság. A növekvő külföldi munkavállalási potenciál az 1-2 tézis alapján veszélyezteti a megye fejlődését.

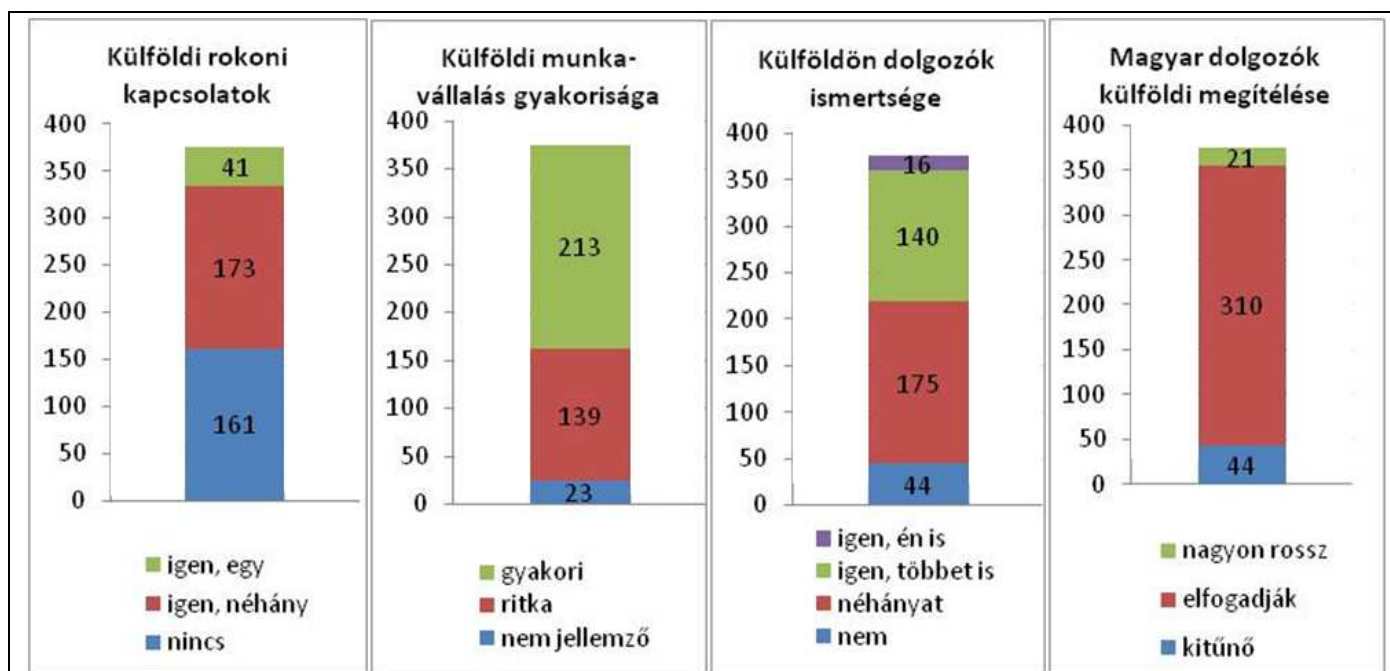
A kérdőív megszerkesztésénél külön figyelmet fordítottam arra, hogy meggyőződjem az elvándorlási kedv komolyságáról, azaz hogy megtudjam, mennyire válhat valósággá a potenciál. A primer felmérés eredményei azt mutatták, hogy a bruttó elvándorlási szándék – azaz azoknak az aránya, akik arra a kérdésre, hogy vállalnának-e külföldön munkát, ha lenne rá lehetőségük – 62%-os volt. Azok, akik szívesen dolgoznának külföldön, és végleg le is telepednének, a teljes minta 5%-át adták, azok, akik hosszabb távra is szívesen vállalnának munkát idegenben, a teljes minta 12%-át jelentették. Az elvándorlási szándék erősségét érzékelteti, hogy a megkérdezettek 12%-a még képzettségükön aluli munkát is vállalna idegenben, 25%-nak pedig teljesen mindegy, milyen munkát végezne, csak megfizessék, sőt a külföldön szívesen dolgozók 66%-a még az illegális munkavállalástól sem riadna vissza.

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 2005-ben a megkérdezettek 14,4%-a már tett lépéseket külföldi munkavállalás érdekében. Ezt nevezzük nettó migrációs potenciálnak. Ez a TÁRKI országos 2001 évi felmérésének adatait jóval meghaladta.

Arra a kérdésre, hogy „Ön szerint EU-hoz való csatlakozás óta többen, illetve szívesebben vállalnak-e a magyarok munkát külföldön?”, a megkérdezettek 24%-a szerint az Európai Unió tagság jelentősen, 59,2%-a szerint kis mértékben növelte a külföldi munkavállalási kedvet.

¹⁰ A vizsgálatot a ME Gazdaságtudományi karán az EU humán erőforrás allokációja című általam kidolgozott tananyagú és jegyzett tárgy keretében egyetemi hallgatók bevonásával végeztem. A kiértékelésben és az ábraszervezésben Kása Richárd hallgatóm segítette munkámat. A kutatás eredményeiből 2006-ban Szegeden és Gödöllőn publikáltuk.

A 2005-ben történő megkérdezéseknél emelkedett azon válaszadók aránya, akik rendelkeztek külföldi rokonokkal, ismerősökkel. Az a hit még tovább erősödött az emberekben, hogy gyakori a magyarok külföldi munkavállalása, és jónak, sőt jobbnak ítélik a magyarokról külföldön kialakított véleményt.

**Migrációs háló néhány meghatározó tényezőjének adatai
a 2005-ben Borsod-Abaúj-Zemplén megyei megkérdezés alapján**
3. ábra

Forrás: saját számítás

Mindebből azt a következtetést vontam le, hogy a négy év alatt nőtt és szorosabb lett a migrációs háló. A munkáltatókkal való elégedettségéről, és a munkanélküliségről kapott információk nem változtak a két megkérdezési időszak között. A kapcsolat a mintában nem erős, illetve nem szignifikáns az elvándorlásra adott válasszal. A lakóhellyel való elégedettség és kötődés vizsgálatakor megállapítottam, hogy romlott megyénkben a helyzet, míg 2001-ben a válaszadók 22%-ban, addig 2005-ben már 30%-ban adtak negatív választ. Bár a vizsgálat eredménye nem igazolta feltételezésemet, hogy az elégedetlenség erős tolóerő¹¹, úgy gondolom, ez figyelmeztető jel.

A felmérést követő adatok arról tanúskodnak, hogy folyamatos a megyéből történő elvándorlás, azonban ennek erősödése a 2007-2008-as statisztikai adatokból nem szűrhető ki. Mint Miskolcon élő és dolgozó közigazdász, és a felmérés alapján azt tapasztaltam, hogy jelentősen nő a külföld, főleg az EU vezető országainak elszívó hatása, amely már 2005-ben, közvetlenül az integráció időszakát követően is mérhető volt.

3.3.3. Rétegvizsgálat az egészségügyben

Mint az első két fejezetben bizonyítottam a magasan kvalifikált munkaerő elvándorlása súlyosan érinti a terület versenyképességét. Ezért fontosnak tartottam rétegvizsgálatokat végezni, különösen a veszélyeztetett munkaerőpiaci szegmensekben.

¹¹ Szoros szignifikáns kapcsolatot korrelációt nem tudtam kimutatni.

2003-ban a Magyar Orvostársaságok és Egyesületek Szövetsége (MOTESZ) áttekintette az orvosi hiányszakmák kérdését, és leszögezte, hogy mára az orvos, mint egészségügyi szakma vált hiányszakmává. A fent említett hiány mértékének növekedését veszélyezteteti az EU csatlakozást követő lehetséges elvándorlási hullám.

Ennek vizsgálatára 2004-ben irányítással¹² kérdőíves felmérés folyt Borsod-Abaúj-Zemplén megye orvosainak¹³ elvándorlási potenciáljáról. Majd 2006-ban újabb kérdőíves megkérdezést végeztünk a miskolci egészségügyi főiskola hallgatóinak külföldi munkavállalási kedvéről.

3.3.3.1. Külföldi munkavállalási hajlandóság a megyei Orvostársadalomban 2004-ben

A primer felmérés eredménye szerint, az orvos társadalom bruttó migrációs hajlandósága meghaladta az előbbieken ismertett teljes megyei minta eredményeit. Megközelítően 20 százalékkal jelentősebb volt az elvándorlási kedv. Azaz arra a kérdésre, hogy „Vonzónak tartja-e a külföldi munkavállalást?”, a válaszadó orvosok 80%-a igen feleletet adott. Arra a kérdésre, hogy „Ha lehetősége lenne, vállalna-e külföldön munkát?”-60%-ban igennel válaszoltak. A potenciálisan szívesen külföldön munkát vállaló orvosok 60%-a rövid ideig, 34%-uk akármeddig is elhagyná hazánkat, sőt 6%-uk a végleges kitelepedést is vállalná. A motivációs tényezők rangsora: magasabb jövedelem, szakmai tapasztalatok bővítése, nagyobb szakmai megbecsülés, nyelvtanulás, kalandvágy volt. Akik nem tartották vonzónak a külföldi munkát, azoknál leginkább az dominált, hogy félnek az ismeretlentől. A harmadikként felhozott megbecsülés kérdéskör jelentősége meghaladta elvárásainkat.

3.3.3.2. Egészségügyi szakdolgozók elvándorlási hajlandósága

Az orvos elvándorlás mellett a felsőfokú szakdolgozói elvándorlásra is figyelmet kell fordítani. A 2006-ban lefolytatott primer vizsgálat célja az volt, hogy megismerjem a Miskolci Egészségtudományi Kar hallgatói között milyen arányú az elvándorlási hajlandóság, mi motiválhatja a külföldi munkavállalást. A megkérdezettek 58%-a válaszolt igennel arra a kérdésre, hogy a diploma megszerzése után szívesen dolgozna-e külföldön. Azaz minden második hallgató nyitott a külföldi munkavállalásra. A külföldön szívesen munkát vállalók 49%-a akár végleg is kint maradna. A kivándorlási motiváció terén a magasabb jövedelem vonzza a legnagyobb mértékben a válaszadókat. A nyelvgyakorlás és a szakmai tapasztalat megszerzése a legkevésbé bizonyult vonzónak a hallgatók számára. Ellenben a jobb munkakörülmények fontosabbak a hallgatók számára, mint a magasabb életszínvonal.

A kérdőíves megkérdezés eredményéből levonható az a következtetés, hogy a Borsod-Abaúj-Zemplén megye orvostársadalmát foglalkoztatja a kitelepedés gondolata. Alapvetően ez a mérés a bruttó migrációs potenciál feltérképezésére és a migrációs burok milyenségére tudott választ adni. További kutatást igényelne annak vizsgálata, vajon az itt megfogalmazandó vágyak mennyiben realizálódnak tényleges cselekedetté, azaz tesznek-e az orvosok lépéseket annak érdekében, hogy külföldön vállalhassanak munkát. Észak-Magyarország gazdasági fejlődésének elengedhetetlen feltétele a térség humánpotenciáljának növelése, amelyhez szervesen hozzátartozik az egészségügyi intézményrendszer megfelelő működtetése. Ez utóbbi elképzelhetetlen jó, térségünkért felelősséget vállaló egészségügyi

¹² Iván Krisztina 2004-ben végzett közgazdász hallgató a megyei orvos kamara titkárnőjeként, szakdolgozat keretében irányítással bonyolította le a megkérdezést.

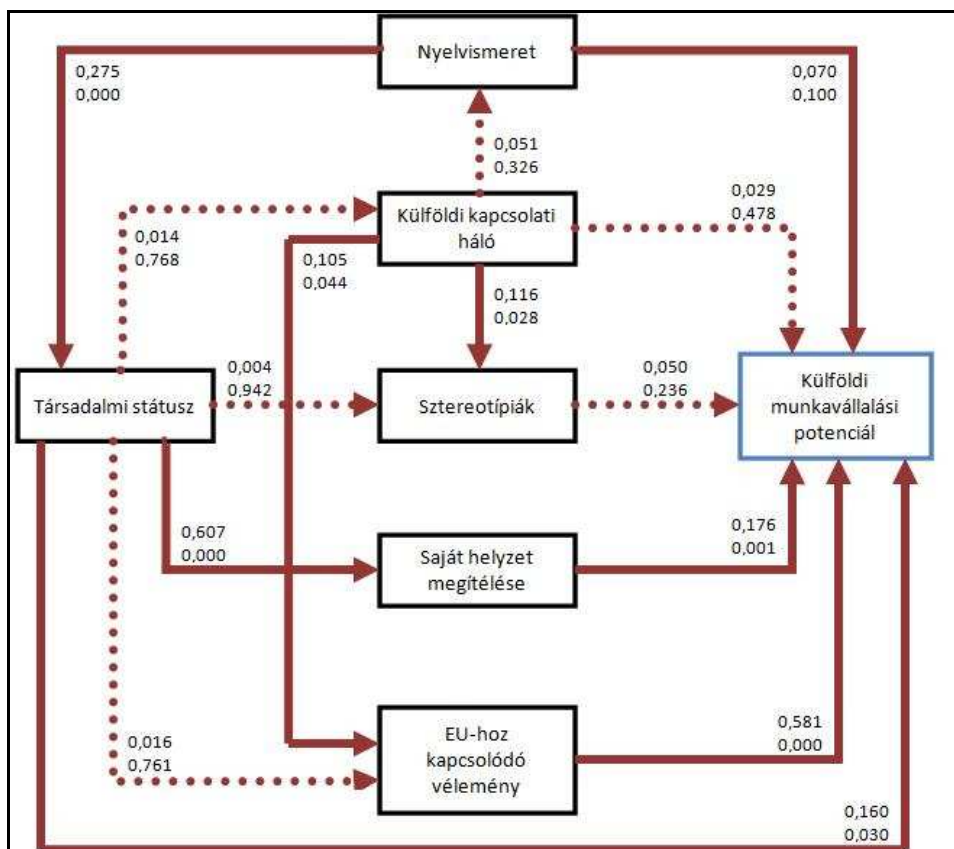
¹³ A minta elemszámát, és a relevanciáját megfelelőnek tekintem. A minta maximális hibája 95%-os megbízhatósági szinten $\pm 5,07$ százalékpont.

szakember gárda nélkül. Az elmúlt évek tapasztalatai és az itt bemutatott tények alapján hiányolok egy speciálisan ezen a területen ható fejlesztési stratégiát. Itt szeretném felhívni a figyelmet a disszertációmban részletesen tárgyalt migrációs körforgás kialakulására, amely hozhat pozitív eredményeket. Ennek alapja azonban csak egy jól átgondolt támogató szakpolitika lehet, melynek véleményem szerint kulcskérdése a szakma presztizsének, megbecsülésének javítása. A piacgazdaságban – még ha az egészségügy költségvetési finanszírozású is - az ár versenyképességi kérdés, befolyásolása egyéb gazdasági megfontolásokat vet fel. A megbecsülés azonban társadalmi kategória, időintervallumát tekintve változtatásához hosszú idő szükséges, azonban társadalompolitikai eszközökkel lehetséges.

3.3.4. Útmodell meghatározás

Tanulmányomban olyan útmodellekhez kívántam eljutni, amelyek megmutatják, hogy a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében milyen értékstruktúrák, gondolkodási sémák vezetnek a különböző társadalmi státusú embereket arra, hogy a külföldi munkavállalást preferálják a hazaiak szemben.

A kutatások elvégzése után a mintáim segítségével igyekeztem meghatározni - 2001-ben, 2005-ben és az orvosok esetében - a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei lakosság elvándorlásához vezető utat, az útszakaszok, azaz a kapcsolatok erősségét. Sorra vettem az útmodell egyes elmeit, bemutattam a válaszadók társadalmi státusát jelző mérőszámokat migrációs burkuk mérőszámait továbbá, a külföldi munkavállalással kapcsolatos véleményüket. Az útmodell szerkezeténél a már ismertett vizsgálatok során a szociológiában általánosan használt státuszt meghatározó változókat alkalmaztam. A státusz alkotóeleme az iskolai végzettség, a kor, nem és a foglalkoztatási helyzet. A külföldi hálózati kapcsolat kiterjedését a külföldön dolgozó ismerősök adják. A külföldi munkavállaláshoz kapcsolódó sztereotípiát a magyar munkavállalók megítélésével kapcsolatos hiedelem és a külföldön dolgozók számával kapcsolatos hiedelem adja. A saját helyzettel való elégedettséghez a lakóhelyhez és munkáltatóhoz kapcsolódó viszonyt határoztam meg. Külön tekintem a nyelvismeretet, ami a migráció kérdésének kiemelkedő aspektusa. A következőkben a 2005 évi útmodellt ismertetem.

2005 évi megkérdezés útmodellje

4. ábra

Forrás: saját számítás

Ez az útmodell¹⁴ olyan utakat, befolyásoló változókat tartalmaz, amelyek a külföldi munkavállalási hajlandóságot szignifikánsan meghatározzák. Ilyen a társadalmi státusz, a saját helyzet megítélése, az EU-hoz kapcsolódó vélemény, a nyelvtudás. A modellben az egyes változók egymásra gyakorolt hatása is megmutatkozik. A társadalmi státuszt: a nyelvismeret, az EU-hoz kapcsolódó véleményt a külföldi kapcsolati háló, a saját helyzet megítélését, a társadalmi státusz szignifikánsan befolyásolja.

¹⁴ A vastag nyilak ábrázolják a szignifikáns kapcsolatot, a kapcsolat erősségét a nyílra írt két szám közül a felső mutatja. A szaggatott nyíllal jelölt kapcsolatok bár nem szignifikánsak (a szignifikancia szint 10% alatti, az alsó szám 0,1 feletti) mégis ábrázoltam, hogy megmutassam, mik kerültek elvetésre. 2001-ben nem tudtam felrajzolni az általam elképzelt modellt

TÉZIS VII.

A külföldi kivándorlási potenciál Borsod-Abaúj-Zemplén megyében erősödött 2001 és 2005 között.

A migrációs potenciált magyarázó ismérvek közül nincsenek olyanok, amelyek erősen szignifikánsan befolyásolták volna az elvándorlási hajlandóságot Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 2001-ben. A kivándorlást magyarázó ismérvek alapján 2001-ben nem volt meghatározható az útmodell.

2005-ben nőtt a külföldre történő elvándorlási hajlandóság, léteznek erős szignifikánsan befolyásoló tényezők és meghatározható az útmodell.

TÉZIS VIII.

Az EU-s csatlakozás nem jelentősen, de kismértékben változtatta a migrációs potenciált és az azt magyarázó ismérvek erősségét. **A kivándorlást magyarázó ismérvek tudatosabbak, a külföldi munkavállalás lehetősége közelebb került a munkaképes korú lakossághoz.**

Az emigrációt meghatározó tényezők ismeretében kialakítható olyan gazdaságpolitika és kommunikáció amely segíti a lakosság megtartását.

A megváltozott lehetőségek a bruttó elvándorlási hajlandóságot könnyen nettóvá, a potenciált valósággá tehetik.

Az integráció, a fejletlenebb területek munkaerőpiacát veszélyezteti, ezért tudatos piacvédelem szükséges.

TÉZIS IX.

Az egészségügyi szektorban, mind az orvosok, mind a szakdolgozók munkaerőpiaci rétege az átlagtól magasabb elvándorlási hajlandóságot mutat. A kivándorlási útmodell (az egyes magyarázó ismérvek erőssége azok következménye) eltér a teljes lakosságtól.

Az egészségügyben valós probléma a kivándorlás. Szakpolitikáknak, regionális, megyei stratégiáknak **különös figyelmet kell fordítani a veszélyeztetett munkaerőpiaci rétegek megtartására, vonzására.**

Valószínű, hogy vannak még olyan munkaerőpiaci rétegek, amelyek veszélyeztetettebbek.

4. A KUTATÁS EREDMÉNYEINEK GYAKORLATI HASZNOSÍTÁSA

A XXI. században a regionális politika szerepe megnő, a különböző méretű természetes és mesterséges módon kialakított desztinációk érdeke a saját gyakran sajátos gazdaságpolitika, melynek fontos része a migrációra irányuló stratégia.

A fejezet alapfelvetése, hogy a migráció ma Magyarországon elsődlegesen nemzetbiztonsági, másodlagosan pedig gazdasági kérdés. A különböző tervezési és beavatkozási szinteken másodlagos a migráció gazdasági szerepe, nem a megfelelő helyen kezelt a kérdés, azaz kevésbé veszik figyelembe a munkaerőpiaci aspektusát. Ezt én elhibázottnak tartom. Bár tudatában vagyok annak, hogy a nemzetközi megállapodások determinálják hazánk politikai, jogi, gazdasági életét, mindezek mellett a nemzeti foglalkoztatáspolitikának nagyobb hangsúlyt kellene fordítania a migrációs kérdésekre.

Hazánk vándorlás szempontjából egyszerre kibocsátó ország, tranzit- és bevándorlási célállomás, épp ezért célszerű kitekintenünk a világra és tanulságokat levonni más országok gyakorlatából. Figyelembe kell vennünk, hogy a munkaerővándorlás befolyásolja a növekedést, az újraelosztást, a nyugellátás fenntarthatóságát a hazai népességfogyás és a jelenlegi alacsony foglalkoztatottság mellett. Ugyanakkor ezt a folyamatot irányítani kell. A bevándorlás - elsősorban a képzett munkaerő esetében - erősítheti a hazai gazdasági növekedést.

A bevándorlás lehetséges hatásai mellett fel kell készülni az elvándorlásra is. Magyarország legfőbb gazdasági kincse, versenyképességének záloga a képzett munkaerő. Gazdaságpolitikai érdeke tehát, hogy itthon kamatoztassa polgárainak tudását, ha pedig időszakosan külföldre költöznek, akkor arra ösztönözzön, hogy később hazatérve hasznosítsák tapasztalataikat.

A munkaerőpiacot hazánkban földrajzi egyenlőtlenség jellemzi, mind a foglalkoztatási-szint mind a munkanélküliségi ráta, illetve az inaktivitási arány is jelentősen eltér területi egységeként. Ennek oka az 1989 utáni különböző időszakokban más és más (Tóthné Sikora 2007). Az eltérések regionálisan, megyei, sőt kistérségi szinten is megmutatkoznak. A foglalkoztatáspolitikai egyre erősebben támaszkodik a helyi intézményekre, a központi irányítás csak keretet ad, amelyet tartalommal a térségi szerveződések töltenek ki. Szükséges, hogy a megyei szintű foglalkoztatási stratégia nagyobb figyelmet fordítson a vándorlási folyamatok befolyásolására.

Néhány javaslat a területi migrációs stratégiához

Kutatásom végén a migrációs stratégiához a GEO4 jelentésre támaszkodva fogalmaztam meg scenáriókat.

Piaci megoldás: A kormány támogatja a magánszektorok gazdasági fejlődését, mindezt olyan technikával mint például a „legjobb gyakorlat” bemutatásával, és a környezet olyan fejlesztésével amely segíti az emberi jólét növelését. Azaz a munkaerőpiac szereplőinek kedvező feltételeket teremt, ösztönzi a lakosságot a helyben maradásra, csökkenti a toló faktorokat –gazdasági kényszer– és a migráció okozta károk csökkentésére piacokonform megoldásokat alkalmaznak.

Politikai megoldás: Ahol a kormány erős kézzel irányít, ott szabályoz és képes megállítani az elvándorlást a szegényebb területekről, helyben hasznosítja a szürkeállományt, sőt vonzza a tudást, hogy segítse a lemaradó területeket. Állami kutatóintézeteket tart fenn. A vidéki oktatási intézményeket kiemelten támogatja. Az állami beruházások jelentős részét az elmaradott vidéki területekre összpontosítja. Adótámogatással segíti a vidéken maradást.

Biztonság: A kormány és a magánszektor verseng az ellenőrzésért. Ez fontos a migráció szempontjából, mert ekkor olyan forgatókönyvek alakulnak, ahol az önkorlátozásnak az

átterhelésnek van szerepe. Mindehhez Gandhi a XIX században már megfogalmazta a receptet amikor meghatározta a társadalmi hét fő bűnt, mely a jólét munka nélkül, a fogyasztás lelkiismeret nélkül, a tudás karakter nélkül, a business erkölcs nélkül, a tudomány emberség nélkül, a vallás áldozatkészség nélkül és a politika elvek nélkül.

Fenntarthatóság: A magánszektor, a társadalom és a kormány együttműködését vonja magával a környezet fejlesztése és az emberi jólét biztosítása érdekében. A migráció és benne a munkaerővándorlás olyan módon alakul, hogy Európa kevésbé fejlett országainak munkaerőpiaca képes önmagát reprodukálni, így a működő jóléti állam újraelosztáson alapuló rendszerei nem omlanak össze, a társadalombiztosítás klasszikus felosztó-kirovó rendszere képes működni. Ez az egyetlen forgatókönyv, ahol elsősorban a stabilitást tartom szem előtt.

A stratégiát bizonyos érdekeknek adott környezetben történő érvényesítési módjaként értelmezzük. Az érdekek adják meg a választ arra a kérdésre, hogy miért van szükség a stratégiára; a környezet adja meg, hogy hol kell érvényesíteni, megvalósítani a stratégiát és maga a stratégia nem más, mint az hogy megmondja, mit és hogyan kell tenni. (Korompai 1995) A regionális migrációs stratégiák alapvetéséhez az alábbi szemléletes modellt alkottam meg, melyet a 3V-nek neveztem el.

Vándorlás 3V stratégiai koncepciója

5. ábra

VÉDEKEZÉS A megyét veszélyeztető bevándorlási hullám megfékezése, melynek lényege, hogy a társadalom törekény békéjének megőrzését szem előtt tartjuk. Dolgozatomban alapvetően a kivándorlás okozta veszteségre kívánta felhívni a figyelmet, ezzel kapcsolatban határoztam meg téziseimet, azonban a migráció kétoldalú folyamatában figyelmet kell fordítani a bevándorlásra is. Ezért egyrészt szükségesnek tartom, hogy a maihoz hasonló erős szelektív tartózkodási engedély és munkavállalási engedély megszerzési procedura fennmaradjon. Az európai uniós polgároknak azonban nem lehet adminisztratív gátakat állítani, de a védekezés egyik lehetséges formája a „tudat” erősítés. Ennek lényege a nemzeti öntudat nem félreértelmezett erősítése, azaz hogy a munkáltatók belső indítatásból a magyar illetve megyei munkaerőt részesítsék előnyben. Másrészt a társadalmat és az önkormányzati (infrastruktúra) alkalmazottakat helyi szinten fel kell készíteni arra a begyűrűző

világtendenciára, hogy egyre több külföldi születésű vagy láthatóan más nemzetiségű letelepedésével kell számolni. Ennek ellátási felelőssége az egészségügyben, oktatásban, szociális ellátásban új kompetenciákat kíván. A társadalmi béke fenntartását a fenntartható fejlődés zálogának tekintem. A feszültségek erősödése elleni védekezésre való felkészítést fontosnak tartom. Itt pl. a megyei szinten működő szociális intézményekben mediátorok alkalmazására gondolok.

VÉDÉS A megyében született lakosság megtartása, az elvándorlási kedv csökkentése, a lehetőségek javításával. A stratégia ezen elemének kidolgozásánál megyei szinten különös hangsúlyt kell fektetni, egyrészt a kimagaslóan jó képességgel rendelkezőkre, másrészt a megyén belüli területi elhelyezkedésükre. Mint már a disszertáció több pontján említettem itt két megoldás egyidejű erősítése szükséges. A helyi oktatási kutatási bázisokkal lehet a saját húzó társadalmi réteg tudását lehetőségét fejleszteni. Fontosak azok a kollégiumok, tanulói műhelyek, ahol a tehetségek megtalálják kibontakozási lehetőségeiket. Figyelmet kell fordítani - Polonyi tanár úr szavaival - arra hogy, ne váljunk tudásgyárrá. Ugyanekkor finanszírozni, támogatni kell a tömegoktatást is, mert „a mai kor gazdasági és politikai centrumává a tudásközpontok válnak” (Besenyei 2009)¹⁵ melyeknek alapja maga az alkalmazó tudással rendelkező képzett fiatal. Másrészt a cirkuláris azaz körkörös migráció útjainak kialakítása a stratégia feladata. Az olyan lehetőségek megteremtése, ami támogatja a külföldi képzésben vagy munkában résztvevőket a hazatérésre. Ez olyan tanulási kutatási karrier-utak támogatását jelenti, amelyben a visszatérésnek kiemelt szerepe van.

Különös gondosságot igényelnek gazdasági megfontolásból a megye rossz szociális helyzetben levő területei. Azaz nem csak a megyébe történő megtartás a preferált cél, hanem megyén belül kistérségi szinten is fontos foglalkozni a lakosság megtartásával és a népesség tudáspotenciáljának növelésével. Végeztem egy kutatást a kisdíjak teljesítménye és lakóhelyük gazdasági-szociális helyzete közötti összefüggés kimutatására, amely egyértelműen bizonyította, hogy ma észak-magyarországi régióban a születés helye determináló faktor. Ahhoz hogy a fejlődést gátló regionális polarizálódást megállítsuk, illetve csökkentjük, az elvándorlás elleni védekezés fontos gazdaságpolitikai kérdés.¹⁶

VONZÁS A népesség természetes fogyása, és az elmúlt évtizedek elvándorlása mára egyre kevésbé biztosítja megye demográfiai önellátását. A munkaerőpiaci trendek, mint ezt már bemutattam egyértelműen szükségessé teszik a magasan képzett munkaerő külső forrásból történő pótlását. Kétirányú igény jelenik meg innovatív piacképes tudással rendelkező magasan képzett munkaerő és a jól képzett szakmunkás iránt. Hasonlóan az amerikai bevándorlási politika elméletéhez, a migrációs stratégiának támogatni kell a művészeket, tudósokat és messzi földről érkezőket. Színesítő, versenyt élénkítő jelenlétük szükséges és kívánatos.

Javasolt eszközök a megye migrációs politikájának kialakításához

1. A **„mainstreaming”** azaz a népesedési célkitűzések és azon belül a munkaerő megtartó és vonzó célok a szakpolitikák összességére nézve általánosan érvényesek legyenek. Minden szakpolitika „mainstream” elemévé váljon a vándorlás.
2. **Peer review** vagy 'kölsönös felülvizsgálat', legyünk tanuló figyelemmel más nemzetek vándorlással kapcsolatos intézkedéseire.
3. **Migrációs politika irányítása és szervezete a nemzetközi népmozgás szereplőinek** (beleértve a hazatérő magyar állampolgárokat, a kényszervándorokat, a külföldi

¹⁵ Besenyei Lajos 2009 június 25.-én elhangzott előadása

¹⁶ Dabasi Halász Zsuzsanna – Simon Anita: Fizikai szegénység és szellemi gazdagság – a tanulói teljesítmények és az életkörülmények összefüggései az Észak-magyarországi régióban Fiatal regionalisták V. országos konferenciája Győr 2006

munkavállalókat) a helyi közösséggel való együttélése, beilleszkedése, a közszolgáltatásokba való bekapcsolása. A helyi önkormányzatok migrációval kapcsolatos felelősségének a mainál sokkal határozottabb rögzítése.

4. **Innovatív milió kialakítása**, amelynek egyik legfőbb feladata a munkaerő megtartása. Ilyen környezet részének kell lennie a különböző kutató bázisoknak a hozzájuk tartozó szatelit irodákkal. Az iskolavárosok nemcsak tanárok oktató-nevelő munkája vagy éppen tudományos munkálkodása révén jeleskedhetnek, hanem az itt összesereglett diákság önszerveződéseivel is iránymutató szerepet vállalhatnak.
5. **Az EU csatlakozások fényében legalábbis megkérdőjeleződik az ún. nemzetstratégiai, közmegegyezéssel bíró cél**, miszerint a támogatásokkal a „szülőföldön maradást” kívánjuk elősegíteni. A legfontosabb kérdés az, hogy érvényes-e még a „szülőföldön maradás” doktrínája államhatáron megyén belül is?. Mivel az egész EU-s folyamat ennek ellenében hat, szembe kellene nézni azzal, hogy ez lassan anakronizmussá válik. Jellemzően éppen a tanulás, és a munka érdekében hagyják el a szülőföldjüket sokan évek óta, és valószínű, hogy ez a trend a jövőben csak erősödni fog. Ösztöndíj programokkal, megyei kamarai támogatású hazatelepedéssel kell kihasználni a cirkuláris migrációt.
6. **Alapvetően szükséges a kormányzati, önkormányzati segítség a civil társadalom súlyának növelése** annak érdekében, hogy a többségi és a kisebbségi társadalmi szervezetek együttműködve mérsékeljék a feszültségeket.
7. **Mentális környezet javítása**, a migrációs stratégiának a társadalom depressziójának kezelésére is figyelmet kell fordítani.
8. **Társadalmi és önkormányzati ösztöndíjak a visszatéréshez, illetve a helybenmaradáshoz.**¹⁷ Az ösztöndíjnak bármely tudományterületről olyan fiatal, tehetséges oktató-kutatók tudományos életpályáját kellene támogatnia, akik vállalják, hogy az ösztöndíjas időszak alatt valamelyik regionális illetve megyei vállalatnál vagy intézménynél végzik tudományos kutatómunkájukat. Megyei finanszírozású kutatói oktatói státuszok PhD ösztöndíjak bevezetése szükséges.

Összegzés

Dolgozatom központi állítása az volt, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén megye versenyképessége és a megyét érintő nemzetközi migráció kölcsönhatásban van, a munkaerőpiacon a nemzetközi vándorlás befolyásolható, és fontos az, hogy a térség gazdaságpolitikája a munkaerő vándorlási folyamatokra nagyobb figyelmet fordítson.

Szekunder és primer elemzéseimet a közgazdasági paradigmák által áthatott történelmileg kialakult elemzési keretek között végeztem. Mindez azt jelenti, hogy a különböző gazdasági elméletek nem tudják egyértelműen sem irányát, sem mértékét meghatározni a migrációs folyamatoknak, de magyarázó erejük van, amely figyelembe veendő az aktív gazdaságpolitikát megalapozó kutatásoknál. Állításomban az új technikai-gazdasági paradigmákhoz való alkalmazkodásban a munkaerőpiacnak és azt befolyásoló migrációnak jelentős szerepe van.

Tanulmányom következő fejezetében empirikus tényeket sorakoztattam fel nézetem alátámasztására. Egy gazdaság versenyképességét, növekedését leíró meghatározó folyamatok kölcsönhatásban vannak a nemzetközi migrációs folyamatokkal.

Ezt követően feltártam a megye lakosságának elvándorlási hajlandóságát, a külföldi munkavállaláshoz való viszonyát, annak reakcióját az Európai Unióhoz csatlakozás kapcsán. Külön elemeztem egy, a brain drain által különösen érintett, hektikusan reagáló munkaerő-

¹⁷ „A külföldről hazatelepülő magyar kutatóknak valóban rengeteg kihívással kell szembenéznük” – mondta Boda (2005), a Nemzeti Kutatási és Technológia Hivatal (NKTH) elnöke.

piaci réteg az egészségügyi dolgozók migrációs potenciálját. Kulcsfontosságúnak tekintve ezzel a magasan képzett munkavállalói réteg mobilitását.

Dolgozatom legfőbb következtetése, hogy míg a közgazdasági és szociológiai elméletek a munkaerővándorlás kiváltotta társadalmi és gazdasági következményeikkel leginkább a befogadó országokban foglalkoznak, addig a XXI. században várhatóan a kibocsátó országokban bekövetkező negatív hatások lesznek a mérvadók. Egy térség versenyképességét, jövőbeli teljesítményét meghatározza a szükséges munkaerő mennyiségi minőségi összetétele, lakosságmegtartó képessége. Egy térség gazdaságpolitikájának feladata a lakosság vonzása, megtartása, motiválása, és az azzal való hatékony gazdálkodás. Ebbe beletartozik, hogy foglalkoztatáspolitikájának legyen része a migrációs stratégia. A XXI. század gazdasági fejlődését minden desztinációban (integrációban, nemzetgazdaságokban, régiókban, megyékben és kistérségekben) jelentősen befolyásolni fogja a nemzetközi vándorlásban betöltött helye, különösképpen a lakosságmegtartó szerepe, a brain drain elleni védekezése. Ma hiányoznak a munkaerőpiacon azok az eszközök, amelyek képesek lennének egy gyorsan kialakuló egyensúlytalanság kezelésére. A megye vállalkozóinak versenyképességét veszélyezteti, hogy sem regionálisan, sem megyei illetve kistérségi szinten nem létezik összehangolt munkaerőpiacot védő migrációs stratégia. Az országos szintű migrációs stratégiában megfogalmazott célkitűzések nem is mérlegelik azt, hogy milyen feladatokat hárítanak el ezzel, és milyen következményekkel jár ez regionális vagy helyi szinten. A hazai képzési rendszer hatékonyságát gyakran éri kritika, azonban a mindenkori magyar kormány jelentős erőfeszítéseket tesz a lakosság képzettségének növelésére. Igen nagy veszteség Magyarországnak, ha az emberi tőkébe történő beruházás eredményét más országokban hasznosítják. A képzésre fordított figyelem mellett, szükséges a foglalkoztatási stratégiában nagyobb szerepet szánni a munkaerő megtartására. Következésképpen a jövőben újabb szemponttal kell bővíteni a migrációs gyakorlatot, regionális alapokra is kitekintő módon.

5. A KUTATÁS JÖVŐBELI LEHETŐSÉGEI

Kutatásomat tovább kívánom folytatni. A jövőben szükségesnek tartok több rétegvizsgálatot elvégezni. Ezek eredményének felhasználásával speciális a lokális munkaerőpiacot védő piackonform eszközöket kidolgozni. Követő megkérdezéssel nyomon kísérni a megyéből külföldre vándorló munkaerő – kiemelten a kutatók és magasan képzett munkaerőpiaci szegmensek esetében – a motivációit a hazatérés és kint-maradás aspektusában.

6. FELHASZNÁLT IRODALOM

- Balogh A. 1993: Tézisek- Globális világban élünk Zárt Kör 3-4
- Bauer T.- Zimmermann K.F. 1999: Assessment of Possible Migration Pressure and its Labour Market Impact I ZA Research Report No. 3 Bonn
- Becker G. S.- 1990: Human Capital, Fertility, and Economic Growth in: Journal of Political Economy 98 sz., 512-537 o.
- Murphy K. M.-Tamura R. 2008: Életén át tartó tanulásról II. CEO Konferencia tanulmánykötete, 19-31 o.
- Besenyey L. 1994: The Economics of Immigration, Journal of Economic Literature, December, 1667-1717 o.
- Borjas G. www.borjas.com letöltve 2007.08.23
- Borjas G. 1987: Self-Selection and the Earnings of Immigrants, American Economic Review, September, o: 531-553.
- www.borjas.com letöltve 2007.08.23
- Boda M. 2005: MTA Külső Tagok Fóruma, Budapest.
- www.nkth.gov.hu letöltve 2007.06.10.
- Castles S. 1986: The Guest Worker in Western Europe – an Obituary, In: International Migration Review, 20. sz., 761-779o.
- Coase R. H. 2004: A vállalat, a piac és a jog. Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Eredeti: 1988: The Firm, the Market, and the Law. U. of Chicago Press.
- Deane Ph. 1984: A közgazdasági gondolatok fejlődése. KJK Budapest.
- Gilpin R. 1987: The Political Economy of International Relations, Princeton Univ Press
- Harris J. – 1970: Migration, Unemployment & Development: A Two-Sector Analysis. American Economic Review, March
- Todaro M. 2003: Protection Schemes for Victims of Trafficking in Selected EU Member Countries, Candidate and Third Countries
- IOM www.iom.hu/regpublications letöltve 2007.09.10.
- Korompai A. 1995: Területi stratégiák módszertani megalapozásának néhány kritikus pontja Budapest.
- Landfeld J.S. – 2001: Measuring the New Economy, Survey of Current Business, March, 23-40.o.
- Fraumeni B.M. 1798: In:1982: Tanulmány a népesedés törvényéről.
- Malthus, T. R. In: Népeségrobbanás, Bukarest, 61–214o.
- Marx K.- 1967: Művei 13 Kossuth Budapest.
- Engels F.
- Mátyás A. 1996: A hagyományos közgazdaságtan bírálata és kutatási körének kiszélesítése az új intézményi iskola képviselői részéről Közgazdasági Szemle, XLIII. évf., Budapest, 614-628o.
- Piore M J. 1979: Dual Labor Markets and International Migration, Migration Today, Spring
- Piore, M. J. 1970: Manpower Policy. In: Samuel Beer et al. (eds.) The State and the Poor. Boston: Winthrop Publishing Co.
- Portes, A. 1981: Modes of structural incorporation and present theories of immigration. In: M. M. Kritz et al (eds): Global Trends in Migration. New York: Center for Migration Studies.
- Ravenstein, E. G. 1889: The Laws of Migration, Journal of the Royal Statistical Society, London, June, 241-301o.
- Rédei, M. 1999: A tőke, az áru és a munkaerő áramlása. In: Tóth, P. P. – Illés, S. (szerk.): Migráció: tanulmánygyűjtemény. 2. kötet. Budapest: KSH NKI. 71-83o.
- Romer P. 1986: Increasing Return and Long Run Growth. In: Journal of Political Economy, 94.sz. 1002-1037o
- Sassen, S. 1988: The mobility of labor and capital: a study in international investment and labor flow. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Schumpeter J. 1980: A gazdasági fejlődés elmélete KJK Bp

- Swaan W. 1994: Tudás, tranzakciós költségek, transzformációs válság Közgazdasági Szemle 10., 845-858o.
- Tamura R. 1991: Income Convergence in an Endogenous Growth Model. Journal of Political Economy, 99. 523-540o.
- Taylor, E. 1976: The social adjustment of returned migrants to Jamaica.
In: Ethnicity in the Americas. Szerk. Frances Henry, 213-230o.
- Tobler, W. 1995: Migration: Ravenstein, Thorntwaite, and Beyond. Urban Geography, Vol. 16, No. 4, 327-343o.
http://www.geog.ucsb.edu/~tobler/publications/pdf_docs/movement/migration/Ravenstein.pdf.
- Todaro, M. P. 1976: Internal Migration in Developing Countries : A Review of Theory, Evidence, Methodology and Research Priorities, International Labour Office, Geneva
- Tóthné Sikora G. 2007: Munkaerőpiaci egyenlőtlenségek, regionális különbségek In: Európai Kihívások IV Nenzetközi tudományos konferencia SZTE, Szeged pp. 211-216
- Valentinyi Á.
Wallerstein, I. 1995: Endogén növekedésmélet Közgazdasági Szemle 1995.6.sz., pp. 582-594
1983: A modern világgazdasági rendszer kialakulása. A tőkés mezőgazdaság és az európai világgazdaság eredete a XVI. században. Budapest: Gondolat
- Verwiebe, R. - Eder, K. 2006: The Integration of Transnationally Mobile Europeans in the German Labour Market. An Analysis of its Causes and Effects, in: European Societies, 7.
- Verwiebe, R. - Müller, Matthias C. 2006: Gelungene Integration in den Arbeitsmarkt?
Die flexiblen Biografien transnational mobiler Europäer zu Beginn des 21. Jahrhunderts In: Berliner Journal für Soziologie, 16. sz.
- Zolberg A R. 1989: Migration Theory for a Changing World, International Migration Review, Vol.23, No.3 pp. 403-430

7. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉHEZ KAPCSOLOSÓ PUBLIKÁCIÓK

1. Új intézményi közgazdaságtan szerepe a migráció közgazdaságtanában. ME Gazdaságtudományi Kar, VI. Nemzetközi Konferencia I. köt. Miskolc-Lillafüred. 210 – 217. pp.
2. Migráció XX. századi karakterisztikája. in.: MicroCAD'97. N: Vállalkozás szekció. Nemzetközi Számítástechnikai Konferencia kiadványa. Miskolc, 1997. 45 – 51 pp.
3. Migráció XX. századi egyedisége, in.: „Elméleti és gyakorlati kihívások az ezredforduló gazdaságában” ME Gazdaságtudományi Karának Jubileumi Konferencia kiadványa, Miskolc-Lillafüred, 1997. pp.: 94-99.
4. Transznacionális vállalatok szerepe a migrációban in.: MicroCAD'98. N. Management Section. Nemzetközi Konferencia kiadványa Miskolc, 1998. pp. 123 – 126.
5. B-A-Z megyei migrációs tendenciáinak vizsgálata a regionális munkaerőmegtartó képességhez in.: Vezetéstudomány 1998. 10. szám. pp. 41 – 46.
6. The Labour Market Migration of the Roma Minority Population of Szabolcs-Szatmár-Bereg Country. Doktoranduszok Fóruma. Miskolci Egyetem kiadványa, Miskolc, 2002. (Szerzőtárs: Gerő Henriett). pp. 66 – 71.
7. Migráció és az integráció in.: Felzárkózás, értékrend változás a vállalati és intézményi gyakorlatban II. köt. Miskolc Lillafüred, 1999. pp. :575-582.
8. A XX. századi emberi erőforrás interregionális mobilitását érintő elméletek, kilátások, trendek in.: MicroCAD 2000. O. : Közgazdaságtan Section. Nemzetközi Konferencia kiadványa Miskolc, 2000. pp. 25 – 29.
9. Migrációs potenciál Észak-Magyarországon in.: Területi Statisztika KSH folyóirata 2003. 43. évf. 2. szám. március. pp. 137 – 149.
10. The Labour Market Migration of the Roma Minority Population of Sz-Sz- B County in.: 4thInternational Conference of Ph.D. Students, University of Miskolc 2003(társszerző Gerő H) 2004. pp. :367-373.
11. Munkakör tervezés,-elemzés,-értékelés in.:Humán Erőforrások Gazdaságtana szerk. Tóthné Sikora Gizella . Miskolc 2004. pp. 199-229.
12. Nemzetközi migrációs potenciál a BAZ megyei orvostársadalomban in.: V. ME Gazdaságtudományi Karának Lillafüredi Nemzetközi Konferencia kiadványa Miskolc – Lillafüred, 2005. pp. 304 – 310.
13. Menni vagy maradni? In.: Európai Kihívások III. Tudományos Konferencia kiadványa, Szeged 2005. pp.: 20-27. (társszerző Kása R).
14. Roma foglalkoztatási kérdések, mobilitás EU kontextusban „Khanchi Dosh”- „Semmi baj” Foglalkoztatási együttműködés az integrációért Miskolc, 2005
15. Emigrationalinclination- staying or leaving- free migration possibilities and tendencies in B.A.Z. county 4 th International Conference for Young Researchers of Economics Konferencia Kiadványa Gödöllő 2006 (társszerző Kása R). pp. 118 – 123.
16. Gender-Tudományok a Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Karán in.: A társadalmi nemek oktatása Magyarországon Szerk. Pető Andrea, Budapest 2006(társszerző Lukács E, Matiscsákné dr. Lizák M) pp.: 29-38.
17. Fizikai szegénység és szellemi gazdagság- a tanulói teljesítmények és az életkörülmények összefüggései az Észak –magyarországi régióban in.:Széchenyi István Egyetem Jog- és Gazdaságtudományi Kara Multidiszciplináris Társadalomtudományi Doktori Iskola Évkönyv 2006 Tudásmenedzsment és a hálózatok regionalitása, Győr. 2007 (társszerző Simon A) pp.:43-55.
18. Emigrationalinclination- staying or leaving- free migration possibilities and tendencies in B.A.Z. county in.: Gazdálkodás Agrárökonómiai Tudományos Folyóirat A Gazdálkodás 19. számú különkiadása 2007.51.évfolyam válogatás a 4 th International Conference for Young Researchers of Economics Gödöllő 2006 tanulmányaiból. (társszerző Kása R). pp. :151-157.
19. Migráció hatása a hazai munkaerőpiacra és a gazdasági növekedésre Lehet e munkaerőhiányra számítani az EU csatlakozást követő évtizedben in.: MicroCAD 2007. O. Szekció. Kihívások a gazdaságban II. Nemzetközi Konferencia kiadványa Miskolc, 2007. pp. 107 – 112.
20. Ujtyi ili osztatyszaj lovuski izvlecsényija poli iz znajtyi v sztranah perehodava peridoa in: VESZTNYIK 18', Harkov. 2008. (társszerzők: Kása R. Szilágyiné Fülöp E), pp. : 170-181.
21. Labour emigration: obstacle for the ex-socialist countries' economic migration 5 th International Conference for Young Researchers of Economics pp.: 67-76 Gödöllő 2008.
22. Szempontok és javaslatok a foglalkoztatáspolitikát támogató regionális migrációs politika kialakításához. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek 2009. 6. évf. 1. szám. pp. 28-38.

UNIVERSITY OF MISKOLC
FACULTY OF ECONOMICS

“ENTERPRISE THEORY AND PRACTICE”
Doctoral School

Dabasi Halász Zsuzsanna

Winners and Losers!
Strategic factors and tendencies of international migration in
Borsod-Abaúj-Zemplén County

Thesis statements of PhD Dissertation

Head of the Doctoral School:
Prof. dr. Szintay István CSc
Professor

Scientific supervisor:
Dr. Tóthné dr. Szita Klára CSc
Associate Professor

Miskolc, 2009.

CONTENTS

1. RATIONALE OF THE RESEARCH TOPIC	30
2. RESEARCH BACKGROUND AND METHODOLOGY	31
3. NEW AND QUASI-NEW STATEMENTS OF THE RESEARCH	32
3.1 Migration theories in the light of the history of economics	33
3.1.1 From classical to mainstream economics	33
3.1.2 The relationship of new economics and new economy with migration	34
3.2 International migration and the development of the Hungarian economy	36
3.2.1 Relationships between the balance of migration and the macro-economic indicators	36
3.3 Findings of the primary survey on immigration inclination in Borsod-Abaúj-Zemplén County	38
3.3.1 County-level survey on migration potential in 2001	39
3.3.2 County-level survey on migration potential in 2005	14
3.3.3 Stratum survey in healthcare	15
3.3.4 Path model definition	17
4. PRACTICAL APPLICABILITY OF RESEARCH FINDINGS	20
5. FUTURE PROSPECTS OF THE RESEARCH	47
6. REFERENCES	47
7. PUBLICATIONS IN THE AREA OF THE DISSERTATION	49

1. RATIONALE OF THE RESEARCH TOPIC

Population trends influence the size and composition of the whole population and, consequently, those of the labour source. In the second half of the 20th century demographic processes were characterized by low and stable levels of mortality and fertility, the natural growth of the population stopped. This phenomenon could be observed in Hungary as well from the second half of the 80ies. The picture, however, is overshadowed by the immigration surplus, as a result of which the number of population in West-European countries stagnated and a minor decrease began. 2.9% of world population (175 million people, every 35th person) lives outside his or her country (IOM, 2003). Majority of them, 100 million people, found new home in the developed countries. It is generally true that 2 to 5% of the population of a country permanently lives far from the home countries; the number of migrants has doubled since 1975. The size and structure of the labour source determines an economy's ability to perform.

Globalization in the 20th and 21st centuries, and Hungary's accession to the European Union, **have changed Hungary's labour market in the past few decades**. It placed our region into the migration processes, the reasons for and consequences of which is slowly deciphered by the domestic science.

The laws and infrastructures, aimed at treating migration, have been developed and have transformed in Hungary in the past 10 years. Several migration studies threaten employees of member states with the potential East-Middle European "invasion". In my judgement the social, economic and labour-market conditions of Hungary do not indicate multitudinous emigration. This scientific hypothesis has been underpinned in various studies in the recent period.

The mobility, which in European terms can be viewed as low-scale, may bring adverse consequences. Therefore, I hold it important that researchers explore the expected movements and their social and economic consequences. The demographically independent ex-socialist countries have lost a significant number of population in the recent decade, which may have very considerable economic consequences (e.g. uneven distribution of age). It follows from the time-series that the loss of population in the ex-socialist countries was a system-specific element of the demographic situation. Relative to the European figures, its components are the low average life span, the low number of children in a family and the loss of population by way of emigration.

I began to study the economic aspects of migration one decade ago. At that time I set up a hypothesis that fear from migration is against integration, that is, the expansion process of the European Economic Community is slowed by the overly strong fears from migration. The question has still been of importance: **what kind of relationship is there between the economic and social conditions of a region and the international labour flow**. I have paid special attention to what extent Hungarian economy and society are subject to migration; and what is the propensity to migrate is like in Borsod-Abaúj-Zemplén County where I live.

My dissertation begins with the following questions in which I wish to summarize the results of the research I have done in recent years:

- How does economic theory and labour science treat migration? How does the evolution of economic thinking appear in the theoretical postulates concerning migration?
- What kind of relationship can be explored among the competitiveness, performance and international migration balance of countries at the beginning of the third millennium?
- How is Hungary influenced economically and socially by the international labour flow?

- What is emigration propensity like in Borsod-Abaúj-Zemplén County what are its economic and aspects? To what extent do those factors influence the opinions of the County's inhabitants concerning finding employment abroad?
- What are the tools that can be used to influence the emigration of the inhabitants? How can the region enhance its ability to retain workforce?

“**The most important obstacles of growth in Hungary today**, from an entrepreneur's point of view, are the cost of labour, high taxes, exchange rate risk, lack of supplier chains, **lack of skilled labour force**, inflexibility of engineer training, language teaching, skilled worker training and labour regulation.”¹⁸ These factors influence the extent to which domestic enterprises and the country itself can cope with the menace of the crisis. The capitalist market economy formed and developed by the United States of America require such an amount of workforce that it cannot cover from its own population. That is why basically it is not people who would like to go to America but it is America that needs people to go there. (Bush, 2002)

2. RESEARCH BACKGROUND AND METHODOLOGY

The main information sources of my research were the books and articles published in the subject matter, time-series gained from statistical brochures, interviews and primary surveys. Taking the basic dilemma of the researches carried out in economics

- I have logically defined the rules and outcomes of migration in ex-ante and ex-post ways;
 - I have defined the migration potential and motivation of a concrete territorial unit;
 - I have given recommendations concerning the particular elements of a county-level migration strategy.
- in my dissertation.

I have published many articles in Hungarian Russian and German languages; I have given many presentation at conferences in Hungary and abroad. I have developed a basic course in “EU human resource allocation” at the University of Miskolc. I have supervised several papers submitted by students to the National Scientific Student Conference that were awarded first and second prizes.

In the first chapter of my PhD thesis I examined the migration along the economic logics, with special regard to certain parts of the history of economic theory, in order to understand the reasons for migration, as well as its direction, strength and effects. This chapter is based primarily on a literature review, in which I focused on identifying the economic bases of the theories concerning labour migration.

In the second chapter I tried to demonstrate the macro-economic and regional effects of the international labour migration. The databases I used were published by the Hungarian Central Statistical Office and Eurostat or can be found on websites such as www.prb.org, www.migrationpolicy.org, and www.cia.gov. I applied various statistical methods such as correlation and regression analyses and factor analysis) and made observation based on the economic logic.

¹⁸ Dr. László Parragh, chairman, Hungarian Chamber of Commerce

In the third chapter of my dissertation I investigated the extent to which the inhabitants of Borsod-Abaúj-Zemplén County wish to leave Hungary: what are the motives in their decisions. The basis of my theses was a series of primary surveys:

5. I conducted a primary survey in Borsod-Abaúj-Zemplén and Szabolcs-Szatmár-Bereg Counties in 2001 in order to assess the propensity to work abroad and the motives behind it. The objective of the survey was to refute the vision of the “East Middle European” exodus present in the foreign and Hungarian press and scientific public thinking. I also wished to explore the factors influential to people’s emigration.¹⁹
6. I conducted a new primary survey in Borsod-Abaúj-Zemplén County in 2005 in order to get answer to my question regarding the propensity to emigrate abroad in the County following the accession to the European Union. What factors are influential to people’s emigration; and if the new findings are different from those gained in 2001.²⁰
7. I held it important to conduct stratum surveys in some particularly endangered segments of the labour market. Health care belongs to this category. In 2004, under my guidance, a survey was done about the propensity of the doctors of Borsod-Abaúj-Zemplén County to emigrate. The objective of this survey was to call attention to the fact that the Hungarian doctor society is endangered by brain-drain. I re-analysed this survey in my dissertation.
8. Apart from the emigration of doctors one has to pay attention to the emigration of people with higher qualification. A primary survey was conducted in 2006, under my guidance, the objective of which was to explore the proportion of the propensity to emigrate among the students of the Faculty of Health Science, what motivates them to choose working abroad. I analysed the information gained from this survey in my dissertation.

In the fourth and last chapter of my dissertation I investigated the Hungarian migration strategy. I formulated the conclusions drawn from the primary and secondary surveys referred to in the previous chapters. Using a documentary analysis I explored the political and legal environment of a potential migration strategy. I put forward my recommendations after the repeated analysis of the relevant statistics the main objective of which is the stoppage of emigration and the retention of the employed population of the County.

The most important feature of the surveys of its kind is the ability to provide practical recommendations. The objective of this dissertation is to explore the deeper aspects of the processes, to forecast the future labour movements, to set up a diagnosis and to find cure as well.

3. NEW AND QUASI-NEW STATEMENTS OF THE RESEARCH

I will introduce the statements of the research – in the forms of thesis statements – centered around three points:

- Relationship between the development of the theoretical background of migration ss
- Relationship between the macro-economic and migration balance in the case of European countries and Hungarian counties;
- Identification of factors influencing the emigration potential of the inhabitants of Borsod-Abaúj-Zemplén County.

¹⁹ I regard the size and relevance of the sample as appropriate.

²⁰ I regard the size and relevance of the sample as appropriate.

3.1. Migration theories in the light of the history of economics

In my dissertation I dealt with the strength of the relationship between migration and economic growth, which is a controversial issue. Todaro (1976) argues that the earliest theory of migration was developed so that it can provide an explanation to the labour migration going along with economic growth.

“International migration has become stronger and stronger worldwide in the past thirty years. I investigated the schools of thought of economics in terms of the way their approaches can be connected to particular migration theories.

3.1.1. *From classical to mainstream theories*

The approaches of the English classical economists, such as Smith (1776), are important for researchers of migration because they suggested that **labour** is the prime mover of the economy, **it is the source of value**. Later, those migration approaches built upon this theorem, which I also treat as an axiom, that wished to aggregate the gains and losses of the labour allocation processes at a macro-economic level. Piore (1979), in his writings, pointed it out that **there is a constant hunger for immigrants in industrial societies** because this need follows from their internal operation.

The work of **Malthus (1798)** indicates that **the change in the number of the population is an important economic factor; and it may be easy to econometrically prove a theorem which will be refuted by the history**, and which induces adverse social processes influential to the economy. Racism falls into this category: the ideology which keeps it alive are the over-population and “living-space” theories. **The European migration studies of the 20th century have been influenced by the vision that hungry crowds are coming to the developed West European countries and, in search of work and bread, are over-populating them.** Migration researches, therefore, got a new direction that aimed at proving this theory mathematically. Estimations trying to estimate the East European migration trends on the basis of the migration experiences of the South American expansion rest on the econometric models stemming from the differences in pay. (Bauer and Zimmermann 1999)

Ricardo’s (1817) labour value theory is also the basis of the economics of migration. He suggests that the manufacturing cost is one of the movers of foreign trade. Pay ratios, pays being one element of manufacturing costs, are also the movers of migration. This means that a researcher of migration regards the relationship between trade and labour migration as important

According to **Say’s dogma** every production create its market, that is, neither a general oversupply or a general unemployment are possible. His followers misunderstood his statement and overemphasized its importance.

Perhaps the best known theory, based upon the previous ideas of the classical economics, is **the behaviourist “push and pull theory”**. Ravenstein (1889) claims that basically individual decisions have to be investigated. In his view migration is governed by a “push-pull” process: unfavourable conditions in one place (oppressive laws, heavy taxation, etc.) “push” people out, and favourable conditions in an external location “pull” them in. Ravenstein, however, disregards labour market situations. (Tobler, 1995)

The **neoclassical schools of thought**, based on the marginal productivity concept, came to the logical explanation that **the relative factor-supply of particular countries differs from one another. In the lack of state intervention in a national economy, factor owners transfer factors to locations where their prices and revenues from them are higher.** This explanation seems simple and acceptable, and consequently, it exists in public thinking, it influences politicians and economic leaders in making decisions. Harris and

Todaro (1970) developed a model, following the neoclassical economists, by way of which they attempted to follow the strengthening econometric approach. I contend that the most remarkable importance of the model is that migration, previously investigated from geographical and sociological aspects, had directly become researchable using economic logic.

Marx's (1868) views are also important from the point of view of labour migration. He argues that every method of production has its own social embeddedness. Therefore, I accept that **migration processes can be interpreted only in a socially adequate environment**. Logical connections and historical observations play important roles in understanding migration processes.

At the **beginning of the 1970ies** new approaches emerged that explicitly refused the neoclassical “pull and push” interpretations. **The emphasis shifted to macro-processes and wider historical/structural forces since they, rather than the micro-context of individual decisions, determine the preconditions and direction of labour flow**. They do not consider labour migration to be an independent phenomenon: they investigate it as a significant component of the uneven development among sectors, regions and nations (Wallerstein 1983, in Hárs 1992).

Schumpeter's (1912) work cannot be overlooked in a literature review concerning migration. In his theory economic growth is in close relationship with intellectual capital, knowledge, R&D capacity, information and entrepreneurial skills. **Schumpeter's entrepreneur is a factor of production that emigrates or immigrates and, in this way, significantly influences an economy's production ability**. In my view it may be seen as a basis of the adverse consequences of brain-drain in the economic theory.

The neoclassical revolution could only provide “add-on”-s to the classical theories: it offered “post-factum” explanations to questions relating factors of production, including migration. Keynesian economics suggests that the state has a central role in controlling migration processes. It is not necessary or rather not possible to mathematically prove certain observations and theories.

The **Austrian School of Thought** paid relatively a little attention to labour market issues. **Its general approach is that it refuses planning and state intervention and governance. Its liberalism suggests that market needs channel labour migration in the appropriate direction without state intervention**. This school had an obvious role in the free movement of people and labour mobility in the 20th century.

3.1.2. The relationship of new-economics and new economy with migration

The **“New Economics”** questions a number of conclusions of the above mentioned theories. Many of the representatives of neo-Keynesians, post- Keynesians, the new institutional school and new-Marxists were concerned with the significance of human capital and related issues. Their theorems influence the economics of migration. The neoclassical paradigm was then replaced by the, so called, **endogenous growth-theory** which analyses economic growth by explicitly modelling technical development and human capital accumulation. **The highly trained workforce is attracted by the “knowledge factories”, the intellectual capital tends to be concentrated**. Therefore, poor countries' growth will be slower than that of richer ones. Researchers of the endogenous growth-theory dealt a lot with the impact of governmental policy on economic growth. Their views influenced the investigation of the migration of scientific degree holders.

Representative of the new institutional school assert that market behaviour cannot be analyzed through the behaviour of individual actors. By saying this they question the classical approach of migration based on individual pay differences. The

institutions (which are not the organizations themselves, they are rather behavioural systems) appear as independent factors in the market, they have their own goals, thus their role modifies the conditions and characteristics of market equilibrium. Studying the institutional environment leads us to the **network theory** (Portes and Walton 1981, Castells 1989, Sassen 1988). If the relatives, friends, neighbours and workmates have relationship in the potential target area, it can minimize the migrant's risk if he or she can rely on the already existing interpersonal networks for information (Taylor 1976). One aspect of the further development of the model is the problem of building relationships. Swaan (1994) points out the lack of institutions of relationship-building in the transitional economies. Building relationships is necessary and costly; however if those relationships exist already it will significantly decrease transactional cost and increase yields. The research of the new institutional school can be seen as the beginning of investigating problems that had been ignored by the traditional economics (Mátyás 1996).

Balogh (1993) argues that **world is getting smaller, it tends to be unified, we live in an age of interdependence and there is only one world-economy and world-trade system.** A new world order is shaping up, the basis of which is globalization. It pervades a great deal of migration theories following Wallerstein's (1983) work.

New economics, which introduces production from a new perspective, is gaining more and more emphasis in famous economists' publications. They tend to suggest that the conditions and circumstances of production have radically changed following the structural changes of the past twenty years. The factors of production do not mean the traditional land-capital-labour triumvirate any longer (Landfeld-Fraumeni 2001). One pillar of this new system is human resource that uses the, so called, "infocommunication". All these changes tend to put migration on a new footing.

Based on my preliminary expectations I have formulated the following thesis statement:

THESIS STATEMENT I.

Although the different schools of thought of economics did not deal with migration directly, their approach can be deduced from their views relating to labour.

The change in the economic thinking appears in the migration theories.

The various schools of thought of economics gave different explanation and significance to labour allocation.

None of the schools of thought alone can totally explain the reason for migration and its direction, size, macroeconomic influence. However, they provided new aspects to help us understand and forecast the international movement of labour force.

THESIS STATEMENT II.

Economic thinking at the end of the 20th century – in which "new economics" is dominant – regards innovation and information technology such an important factor of production that it speaks of a completely new age in economic history.

Growth theories of this age refer to technological development as an endogeneous variable.

Labour force should not only be taken into account as a quantitative variable but also as a qualitative factor. Prognoses should also include migration with special regard to the brain-drain phenomenon. Retaining population should be given a top priority when managing crisis.

THESIS STATEMENT III.

The competitiveness of a given nation's labour market or that of a smaller economic unit (region, county) is jeopardized by the drain effect of the over-liberalized global labour market. State, as an economic actor, should attract, retain and motivate the actual and potential labour force. It can, relying on the approaches of the different economic schools of thought, develop an effective migration policy that serves as the basis of sustainable development.

3.2. International labour market migration and the development of the Hungarian economy

The 2006 conference of the UNO in international migration and development confirmed the relationship between emigration of individuals and the development of the country of origin. Although it did not draw firm conclusions about the nature of this relationship, it pointed out that **migration and development are inter-related, this relationship is complex and further inquiries should be made into this issue.** Recommendations so far have placed emphasis on the demands of the host country rather than the immigrant or the needs of the country of origin. At the same time, the American Congress also addressed the immigration reform. However, the negotiations did not deal with the impacts of the suggested reforms on the development of the country of origin.

Hungary has gradually been present in the migration processes. The population of the European continent is decreasing which issue is the most significant in the East European countries. The most remarkable decline may happen in Bulgaria and Russia. The former may lose 38% of its population of 7.8 billion, whereas, in the latter one, the population will decrease by 17%, that is, by 25 million people. According to the forecasts, Hungary's population of 10.1 million will be 8.9 million in 2025 and 8 million in 2050²¹. Our neighbouring countries' population is also diminishing considerably²². Although the migration loss is difficult to be proven in east European countries and in central-east European countries, it can be prognosticated, and it will have demonstratable macro-economic consequences.

3.2.1. *Relationships between the balance of migration and the macro-economic indicators*

In my research **I analyzed the indicators of economic performance, labour market and migration for the 2001-2007 period in the countries of the European Union. I illustrated the analyzed rates by way of colour-scales on a map.** This method provided me the opportunity to demonstrate the nominal and relative position of the particular regional units and, at the same time, to show the relationship. Furthermore, **I analyzed the stochastic relationships between net migration rate and macro-economic indicators using data series of this period.** I proved the relationships, derived from the theory, with econometric calculations. The data obtained **from it clearly show that the relationship is the strongest and statistically significant between GDP and the balance of migration. This value refers to a medium-strong relationship. Although the relationship between balance of migration, unemployment and employment can be demonstrated, it is weak and not significant.** The findings of this survey is illustrated by Figure 1:

²¹ László Hablicsek prepared a population forecast in Hungary. He used three scenarios: an optimistic, a basic and a pessimistic version. I am using the basic approach in my dissertation.

²² The population of Slovakia may drop from 5.4 million to 4.7 million, that of Ukraine from 47.4 to 38.4, that of Romania from 21.7 to 15.7 million, that of Serbia and Montenegro from 10.7 to 10.2 million and that of Slovenia from 2 million to 1.7 million.

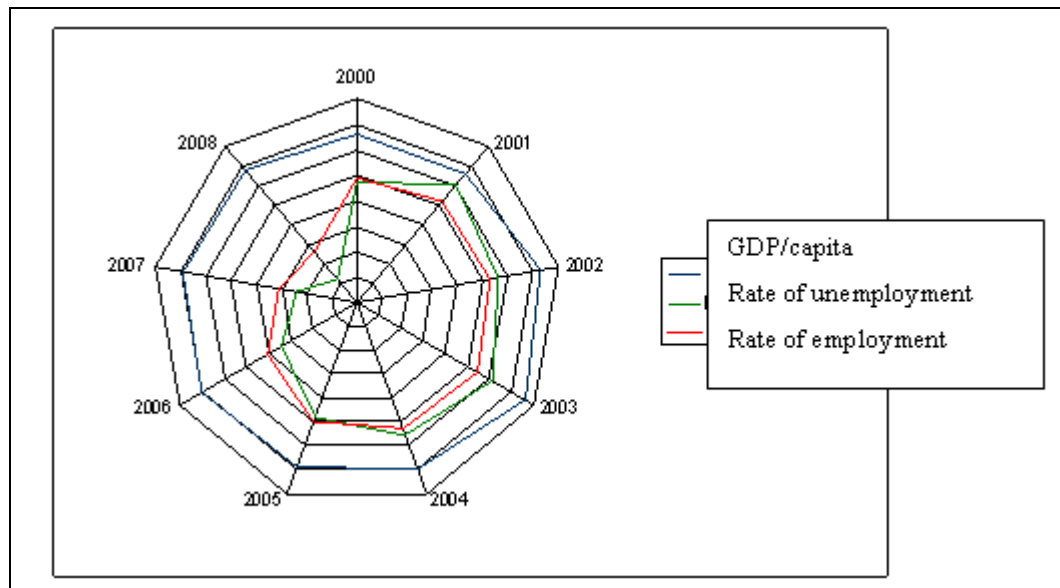

Figure 1: Value of the correlation coefficient of the balance of migration in the surveyed European countries between 2001 and 2008.

Source: Own calculation In order to verify my hypothesis I made calculations using county-data as well. I aimed to explore how strong the relationships are between the phenomena describing social and economic conditions and the migration in the case of Hungarian counties, and what influence they exert on one another. The **dependent variable of the survey is the balance of migration** measured in the counties and published by the Central Statistical Office. Balance of migration is the difference between persons leaving a county for abroad and those coming from abroad per thousand inhabitants.

Explanatory variables used in the survey:

- GDP per permanent inhabitant in a given county (thousand forints/capita) x_1 ,
- proportion of employed relative to the permanent population of working age in a given county (%) (rate of employment) x_2 ,
- proportion of registered unemployed relative to the permanent population of working age in a given county (%) (proportion of unemployed) x_3 ,
- inhabitants per 100 flats in a given county (persons) x_4 ,
- average earnings in a given county (forints) x_5 ,
- domestic migration margin per thousand inhabitants in a given county (persons) x_6 ,
- number of foreign enterprises per thousand inhabitants in a given county (piece) x_7 ,
- capital of foreign enterprises per thousand inhabitants in a given county (billion forints) x_8 .

I have found many variables during the correlation calculation that can be brought into the migration balance. However, they might also influence each other's effect. That is why **it seemed reasonable to set up an optimal multi-variable regression function that selects among all potential variables so that all information is made use of and it builds the least explanatory variables in the model.** I introduce the regression equations of years 2001 and 2005 in details in my dissertation while the others can be found in appendix.

Regression equation of 2001:

$$Y = -1,99 - 0,000155x_1 - 0,0426x_2 - 0,0506x_3 - 0,00487x_4 + 0,000031x_5 + 0,115x_6 - 0,023x_7 + 1,67x_8$$

(0,4030 0,8360 0,1540 0,3180 0,2250 0,3010 0,0 0,7 0,0)

Regression equation of 2005:

$$Y = 17,6 + 0,00344x_1 - 0,062x_2 + 0,045x_3 - 0,0132x_4 - 0,000185x_5 + 0,0966x_6 + 0,331x_7 + 0,341x_8$$

(0,0860 0,1220 0,5870 0,8380 0,4700 0,0500 0,2610 0,3300 0,6840)

On the basis of the resulting values I have established that the models are significant. The explanatory power of the model is 96.7% and 85.2%. Among the coefficients of the regression equation of 2001 two can be regarded as significant: the internal migration balance and the capital of the foreign enterprises. For 2005 only one can be seen as significant: the average values. The reliability of the other variables' coefficients are weaker, however I kept them because of the significance of the partial correlation coefficient.

Based on the above I have set up the following thesis statements:

THESIS STATEMENT IV.

The macroeconomic indicators and the balance of migration – with special regard to the immigration indicator – move together in the first decade of the 21st century.

THESIS STATEMENT V

In the short run, the effects of migration on demand and supply in the labour market should be taken into account

In the long run, its effect on the productive capacity of the economy has to be attention to.

The lack of the labour force (human resource) may become an important factor in the growth pace of the net national product, that is, in the stoppage of the growth of production.

Maintaining competitiveness and sustainable development should also be supported by influencing migration processes in Hungary as one of the Eastern-Central European countries.

THESIS STATEMENT VI.

A tight positive relationship can be observed among the indicators describing the economy and society and the balance of migration per 1000 persons, in the light of the data between 2001 and 2005.

At the county level the capital strength of enterprises operating in the county, the internal balance of migration and the net average earnings contribute predominantly to the change of the international balance of migration. It is also influenced by the employment and housing conditions.

By managing these factors via economic policy, a region's (county's) ability to retain its population can be improved, the emigration can be decreased, thus, the development can be maintained.

THESIS STATEMENT VII.

The main source of loss is losing the highly qualified workforce including not only scientists, young intellectuals, doctors, but also businessmen, investors who leave the country with their multiplier capital.

The emigration of the young workforce who have secondary vocational qualifications may bring about a considerable deterioration in the employment structure and the productive capacity of the economy. Employment policy, within economic policy, should pay a special attention to **hinder the emigration of intellectuals.**

3.3. Findings of the survey concerning emigration propensity in Borsod-Abaúj Zemplén County

According to my hypotheses there is a considerable internal and international migration in Hungary, with special regard to the economically backward counties. The growth of the population has slowed down in these regions, with the exception of some special sub-regions, the decrease of the population can be observed. It comes, apart from the low number of birth, from the negative balance of migration. The decrease of the population, as I prove in the previous two chapters, worsens a given region's productive capacity and competitiveness. The emigration of the population causes a vicious circle because it brings about labour shortage which, aggravated by the bad economic situation, exerts a push effect to the mobile part of the population.

Hungary is also involved in the quickening of the international migration, the EU accession just strengthened people's willingness to migrate. I assert that the migration

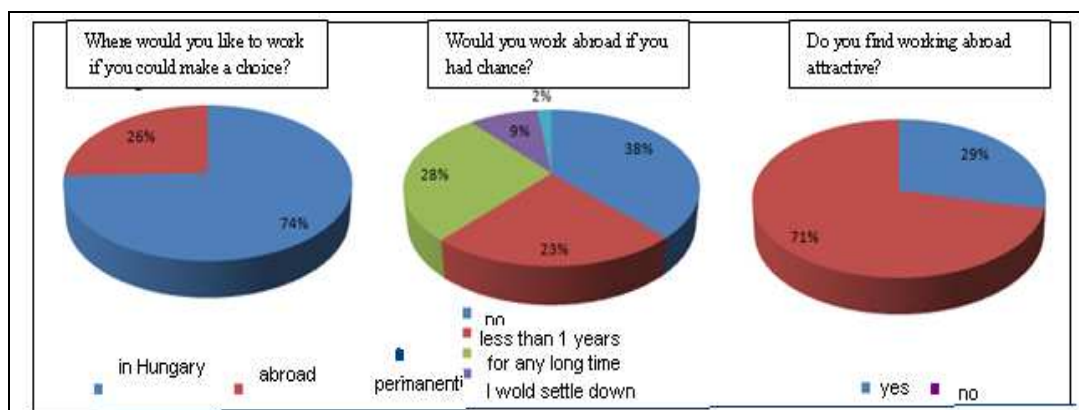
potential is large and increasing in Borsod- Abaúj-Zemplén County. The motivation and willingness are different in the case of the various social strata.

Some large nations have prepared to the treatment of the growing migration in their migration policies, in which coordination and precise data collection get an outstanding role (Verweibe 2006). The techniques of managing migration do not exist in Hungary. A well segmented migration policy is very important for the future. I put forth the findings of the primary survey I have conducted in the recent several years in the third chapter of my dissertation.

3.3.1. County level survey on migration potential in 2001

The survey I made in the Spring 2001 intended to find out to what extent it was expected before the EU accession that the labour force would migrate abroad from Borsod-Abauj-Zemplén County^{23 24}. My hypothesis was underpinned by the data coming out of the survey, that is, the intention of migration was considerable in 2001.

The gross emigration propensity was above 26% that exceeded the data of the national survey. The proportion of those who did not refuse the opportunity of a short foreign employment was very high

Gross migration potential in Borsod-Abauj-Zemplén County in 2001

Figure 2

Source: own calculation

The findings show that the migration network had already built up in Borsod-Abauj-Zemplénben by 2001. 85% of the respondents had experiences abroad, 64% of them had relative(s) there and 88% of them knew someone who worked abroad at present (in 2001).

That is supporting factors were developing. At the same time, 22% of the population of the County were not satisfied with their living and working place, which clearly meant a “push” factor.

In general, the findings of the research were a warning sign: if the economy does not create proper conditions then the temporary employment abroad can even multiply. The data gained from the survey indicate that there is a slow migration out of the County. I regarded the potential drain effect of foreign countries, and especially that of the leading EU countries, as considerably.

²³ I published my findings in 2003. Migrációs potenciál Észak-Magyarországon (Migration potential in North Hungary) in: Területi Statisztika (Regional Statistics) March 2003. Publication of CSO.

²⁴ I regard the number of elements in the sample and the relevance of the sample as appropriate.

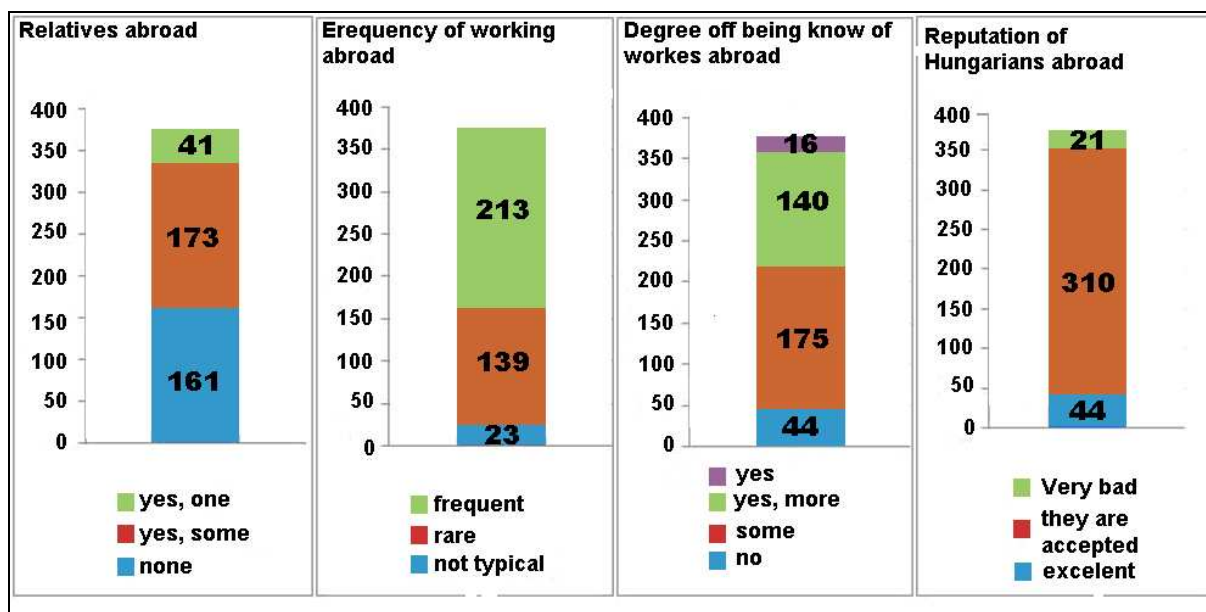
3.3.2. County level survey on migration potential in 2005

I repeated the survey of 2001 in the year following the EU accession²⁵ in order to prove the hypothesis that integrating into the European Union will strengthen the migration network and the emigration propensity will grow. The increasing employment potential abroad, on the basis of thesis statements 1 and 2, jeopardizes the development of the county.

We wished to find out, to what extent the potential can become reality when we designed the questionnaire. The findings showed that the gross emigration intention (the proportion of those who would work abroad if they had the opportunity) was 62%. Those who would even settle down abroad was 5% of the total sample and the number of those who would work abroad for a longer time accounted for 12% of the total sample. The strength of the intention is illustrated by the fact that 12% of the respondents would take a job under their qualifications, and 25% of the respondents would accept any kind of jobs if they are paid properly. What is more, 66% of those would work abroad, would even accept illegal jobs.

14.4% of the respondents have already taken steps towards working abroad in Borsod-Abaúj-Zemplén in 2005. This is called net migration potential.

The number of those respondents who had foreign relatives and acquaintances increased from 2001 to 2005.

**Data of some fundamental factors of the migration network
on the basis of the survey conducted in Borsod-Abaúj-Zemplén in 2005**

Figure 3

Source: own calculation

My conclusion from the above is that the migration network grew and became stronger from 2001 to 2005.

Information regarding unemployment and the satisfaction with employers did not change between the two surveys. Their relationship with the responses given to the emigration was neither strong nor significant. When analyzing the satisfaction with and loyalty to the living place, discovered that it worsened in Borsod-Abaúj-Zemplén County: while 22% of the

²⁵ The survey was conducted with the participation of university students. Richard Kása helped my work with the evaluation of the data and designing the charts. We published the findings in Szeged and Gödöllő in 2006.

respondents gave negative response in 2001, this percentage was 30% in 2005. Although the findings of the survey did not verify my hypothesis that dissatisfaction is a strong push factor²⁶, I think it is a warning sign.

Data following the survey indicate that emigration from the county is continuous, however its getting stronger cannot be demonstrated on the basis of the statistical data available for 2007-2008.

3.3.3. Stratum survey in health care

As I have already proven in the first two chapters, the emigration of the highly qualified workforce adversely affects the competitiveness of the region. Therefore I held it important to carry out stratum surveys, especially in the endangered labour market segments.

The Association of Hungarian Medical Society (MOTESZ), having reviewed the shortage of professionals in medical fields in 2003, claimed that there was a general shortage of professionals in healthcare. They warned that this would be even worse after the EU accession.

I had a closer look at this problem in a questionnaire survey, done in 2004 under my supervision²⁷, about the emigration potential of the doctors in Borsod-Abaúj-Zemplén County. Later, in 2006, we carried out a survey relating to the willingness to work abroad of students of the Medical College of Miskolc.

3.3.3.1. Willingness to work abroad in the medical society of the County in 2004

The findings of the primary survey suggest that the gross migration willingness of the medical society exceeded the results of total county sample. 80% of the respondents gave a “yes” answer to the question “Do you find working abroad attractive?”. 60% answered “yes” to the question “Would you work abroad if you had opportunity”. 60% of those who would potentially like to work abroad would leave Hungary for a while, 34% of them would leave Hungary for any long period of time and 6% of them would permanently settle down abroad.

The motivation factors could be ranked in order of importance as follows: higher earnings, expansion of professional experiences, greater professional appreciation, learning languages and seeking adventure. Those who did not hold working abroad attractive mostly were afraid of the unknown.

3.3.3.2 Emigration propensity of skilled workers in healthcare

The objective of the primary survey carried out in 2006 was to get to know the proportion of emigration propensity and the in the Miskolc Faculty of Medicine. We were also interested in what motivates people to work abroad. 58% of the respondents feel like working abroad after getting diploma. 49% of them would stay abroad for good.

It is the greater earning which predominantly motivates respondents. Improving languages skills and gaining professional experiences proved to be the least attractive for the students. Better working conditions were more important for students than higher working standard.

The medical society of Borsod-Abaúj-Zemplén County has some interest in migrating abroad: this is a conclusion that can be drawn from the survey. A further survey should be conducted in order to find out whether the wishes put forth by the respondents would be

²⁶ I could not demonstrate a tight and significant relationship (correlation).

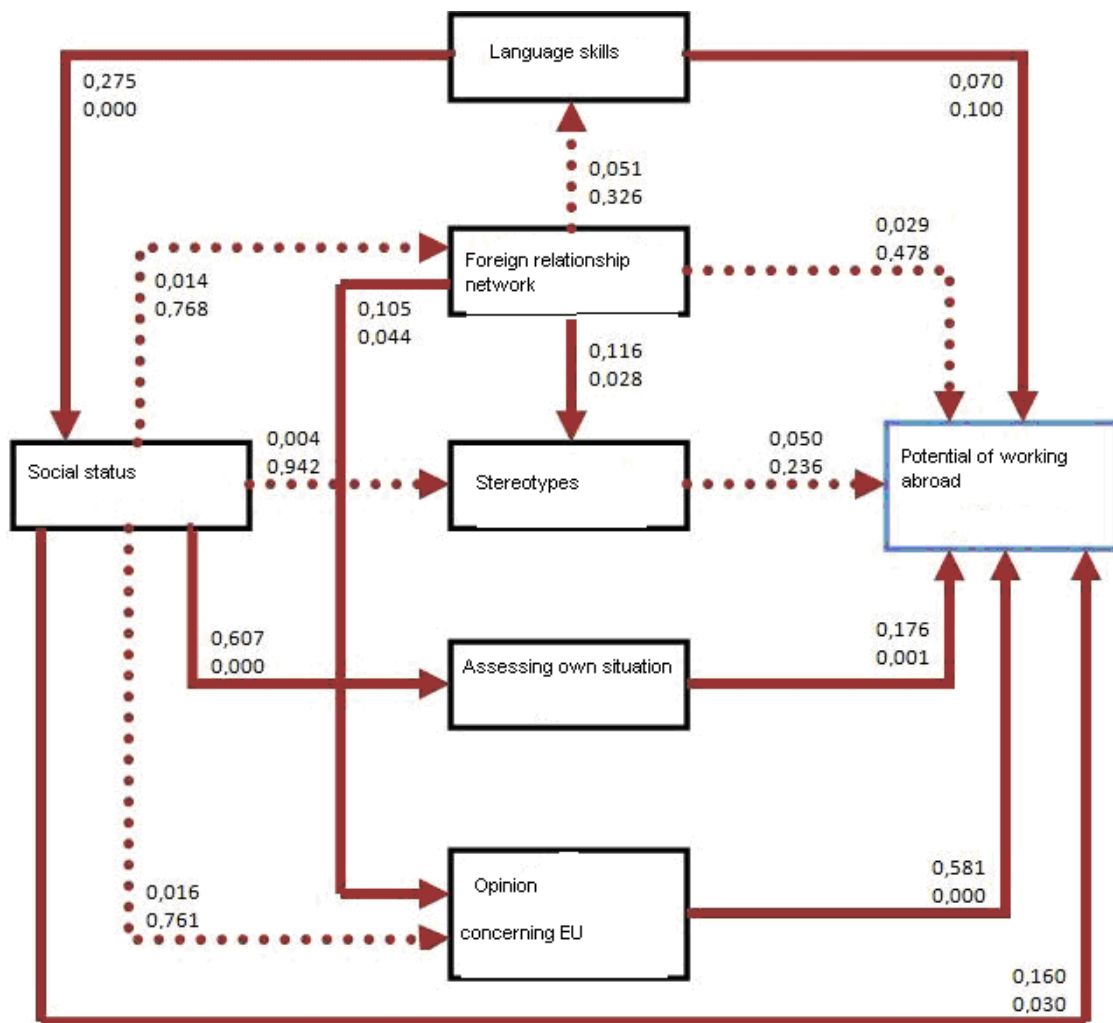
²⁷ Krisztina Iván conducted the survey as part of her thesis under my supervision in 2004.

translated into actions, that is, whether they will take steps to find work abroad. Improving human potential is an essential condition of the economic development of North Eastern Hungary. It is inconceivable without healthcare professionals who take responsible for the region. Retaining them is of key importance, and requires a long-term development strategy.

3.3.4. Setting up a path model

In my study I aimed at designing path models that show what value structures and thinking patterns make people of different social status prefer working abroad to finding a job at home.

I attempted to determine, using my samples, the way to the emigration of the population of Borsod-Abaúj-Zemplén County and the strength of the particular stages. The path model of 2005 is presented below:

Path model of the survey conducted in 2005

Figure 4

Source: own calculation

This path model²⁸ includes paths (factors) that significantly determine propensity to work abroad, such as social status, assessing own situation, opinions concerning EU, language

²⁸ A vastag nyilak ábrázolják a szignifikáns kapcsolatot, a kapcsolat erősségét a nyílra írt két szám közül a felső mutatja. A szaggatott nyíllal jelölt kapcsolatok bár nem szignifikánsak (a szignifikancia szint 10% alatti, az alsó

skills. The influence the factors exert on one another can also be demonstrated. Social status is influenced by language skills, opinions concerning EU is influenced by foreign relationship network and the assessment of own situation is influenced by social status significantly.

THESIS STATEMENT VIII.

The potential of emigration abroad strengthened in Borsod-Abaúj-Zemplén County between 2001 and 2005.

THESIS STATEMENT IX

The path model cannot be set up on the basis of criteria explaining emigration in 2001.

None of the explanatory criteria concerning migration potential could significantly influence the emigration propensity in Borsod-Abaúj-Zemplén County.

THESIS STATEMENT X.

The propensity to emigrate abroad grew in 2005.

A path model can be designed on the basis of the survey data, that is, there are significantly strong influential criteria.

The EU accession has changed the strength of the migration potential and the explanatory criteria behind it to a lesser extent. **The criteria explaining emigration are more deliberate, the opportunity of working abroad has come closer to the population of working age.**

Once the factors determining emigration are known, one can formulate economic policy and communication that help retain the population.

The changed opportunities can make gross emigration propensity net, they can turn potential into reality.

Integration jeopardizes the labour market of the less developed regions, which necessitates a deliberate market protectionism.

THESIS STATEMENT XI.

In the healthcare sector, both doctors and other medical professionals demonstrate a higher than average emigration propensity. The emigration path model (the strength of specific explanatory criteria and their consequence) differs from that of the total population.

Emigration is a real problem in healthcare. The specialized policies, regional and county strategies **have to pay special attention to the retaining and attracting the endangered labour market strata.**

There may be other, even more, endangered labour market strata.

4. UTILIZATION OF RESEARCH FINDINGS IN PRACTICE

Regional (economic) policy is more and more important in the 21st century. Strategies relating to migration are essential part of economic policy.

A basic assumption of this chapter is that migration is primarily a question of national security and secondarily it is an economic issue. That is, its labour market aspect tends to be neglected, which I think is a wrong approach. Although I am aware that the international agreements determine the political, legal and economic life, I suggest that the national employment policy should place more emphasis on managing migration in order to decrease the negative effects of the emigration processes and make use of the positive effects.

Hungary is a sender, a transit and a host country at the same time. That is why we should draw conclusions from other countries' practices. It is important to notice that migration influences growth, redistribution and the sustainability of the pension system. This process needs to be managed. Immigration, especially in the case of qualified workforce, may strengthen the domestic economic growth.

Apart from the potential benefits of immigration, the country has to prepare for the emigration of its labour force. Since qualified workforce is a key factor of competitiveness, one objective of a nation's economic policy is to utilize the knowledge of its citizens, so make sure if they move abroad temporarily, then having returned, they can make use of their experiences at home.

A geographical inequality is characteristic of the labour market in Hungary: the level of employment, the rate of unemployment and the inactivity rate differ by regions. Its reason has been different in the various decades after 1989 (change of regime) (Tóthné Sikora 2007).

Recommendations concerning the regional migration strategy

I formulated different scenarios at the end of my research using the GEO4 report as a basis:

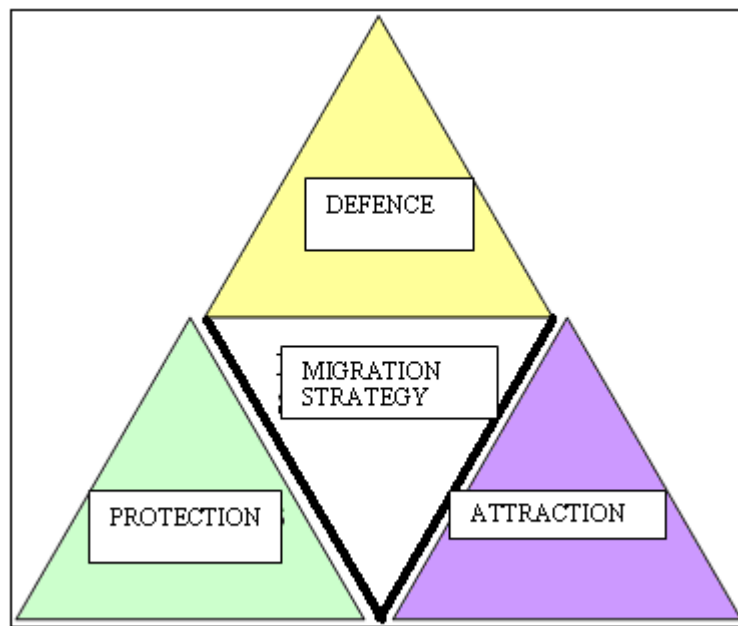
Market solution: The achievement of human prosperity is facilitated through the support of the private sector. That is, the government strives to create favourable domestic conditions for the workforce; and to adopt market-compatible solutions to mitigate the adverse effects of migration.

Political solution: The government is able to stop emigration using political tools. It also attracts knowledge in order to help backward regions. It runs state-owned research institutes and supports educational institutions in the country; it concentrates the state investments in the lagging regions.

Safety: Here the government and the private sector compete for the control. It is important from the point of view of migration because in this case there are scenarios in which self-regulation and re-burdening have role.

Sustainability: It entails the cooperation of the private sector, the society and the government in order to ensure human welfare. (Labour) migration develops in a way that the labour markets of the less developed countries of Europe are able to reproduce themselves: in this way the systems of the welfare-state based on redistribution will not collapse; the classical social insurance system is able to work.

Strategies are based on interests: it is the interests that answer the question why a strategy is necessary and the environment determines where the strategy should be implemented. The strategy itself refers to what and how should be done (Korompai 1995). In order to lay the groundwork for migration strategie, I designed the PAD model which is presented below:

PAD Concept of Migration
Figure 5.

PROTECTION: means to curb the immigration jeopardizing the County, the objective of which is to maintain the fragile peace of the society. Although the emphasis of my dissertation was to call attention to the losses caused by emigration, one has to pay attention to immigration as well. On the one hand, I assert that a strong and selective procedure of getting residence and work permit is necessary. However, EU citizens' migration should not be administratively hindered. One way of protection is strengthening the national self-awareness, interpreted in its correct meaning. This means, that Hungarian employees or employees from the County should enjoy preference. On the other hand, the society and the people employed in infrastructure facilities should be prepared for the rippling world-tendency that more and more foreigners will settle down.

ATTRACTION: Because of the loss of population (natural loss and emigration), the demographical self-reliance of the County has become less and less. The labour market trends, as I have proven earlier, clearly necessitate supplementing the loss of the population from external sources. The demand is twofold: highly qualified workforce with innovative marketable knowledge and highly skilled workers are needed. Similarly to the theory of the American migration policy, the migration strategy has to support immigration of artists, doctors and people coming from afar because their presence may revitalize competition.

DEFENCE: refers to retain the population born in the County to decrease the willingness to emigrate. It is essential that policy makers concentrate on people with outstandingly good skills (innate and gained competences). Two solutions are recommended at this point: on the one hand establishing local educational and research bases, financing and supporting public education. Besenyei (2009) argues that "knowledge centres are becoming today's economic and political centres"²⁹. Those colleges and student workshops are important in which students become aware of their talents. However, as Professor Polonyi warns, we should not become a knowledge-factory. On the other hand, paving the way for the

²⁹ Lajos Besenyei's lecture on 25 June 2009.

circular migration is also the task of the strategy. It means creating opportunities that motivates people working or studying abroad to return home.

Areas of the County in bad social conditions also need special attention for economic reasons.

Recommended tools for developing a migration policy for the County

1. **“Mainstreaming”**: that is migration becomes a mainstream element of every special policy area
2. **Peer review**
3. **Administration and institutions of migration policy; and the co-existence of the actors of migration with local community**. Local governments’ responsibility relating to migration should be enforced much more radically than it is today.
4. **Creating an innovative milieu**, one of the main task of which is retaining workforce. These environments have to include research bases and the belonging satellite offices.
5. **The objective of promoting people’s staying in home-land, by way of supporting them, tends to be obsolete after the EU accessions**. The main question is that the doctrine of “staying in home-land” is still valid or not. Since the EU itself is not going into this direction, it is becoming an anachronism. Characteristically, many people has been leaving for abroad for study and work and this trend is expected to get stronger in the future. The circular migration should be exploited through scholarship programs and through resettlement supported by the county chambers.
6. **Governments’ and local governments’ support is essential for the increase of the weight of the civil society** so that social institutions can cooperate with ethnic institutions in order to mitigate tensions.
7. **Improving the mental environment**: the migration strategy has to focus on treating the society’s depression as well.
8. **Scholarships granted by the government and the local governments to promote returning home or staying at home**³⁰. Scholarships should support the scientific career of those young researchers and teachers who intend to do their scientific job at a regional (or county) company or institution. Academic positions and PhD scholarships financed at county-level should be introduced.

Conclusions

The central statement of my dissertation has been that the competitiveness of Borsod-Abaúj-Zemplén County and the international migration affecting the County are closely linked, the international migration can be influenced and it is important that the region’s economic policy pays more attention to the labour migration processes.

I carried out my primary and secondary surveys within the boundaries of economic paradigms. That is, the various economic theories cannot clearly define either the direction or the extent of the migration processes but they have an explanatory power that should be taken into consideration in surveys preceding policy-making.

In the next chapter of my study I presented empirical facts to underpin my statement that the processes describing the competitiveness and growth of an economy are in interaction with international migration processes.

Afterwards I mapped up the immigration propensity of the County’s population. I demonstrated their relation to working abroad in the light of the EU accession. I separately

³⁰ “Hungarian researchers resettling from abroad have to face a great deal of challenge indeed” – said Boda (2005) the president of the National Office for Research and Technology

analyzed the migration potential of health-care employees who are especially subject to brain-drain.

The main conclusion of my PhD thesis is that whereas the economic and sociological theories deal with the impacts of migration on the host countries, the negative impacts occurring in the sender countries will be important in the 21st century. The competitiveness of a region is determined by the composition of the labour force both in terms of quality and quantity and also its ability to retain its population. The task of a region's economic policy is to attract, retain, motivate and to efficiently manage its population which includes that migration strategy is part of its employment policy. Tools that would be able to treat the rapidly growing lack of balance are missing in the labour market. The competitiveness is jeopardized by the lack of coordinated migration strategy that would protect the labour market. It is a great loss for Hungary if its investment into the human capital is harvested by other countries. Retaining workforce should get a greater role in the employment strategy.

5. FUTURE RESEARCH PROSPECTS

I wish to continue my research. I intend to carry out more stratum surveys in the future and, using their findings, I plan to develop special market compatible tools to protect the local labour market. I also aim to discover what motivate emigrants, with special regard to researchers and highly qualified professionals, to return home or to stay abroad.

6. REFERENCES

- Balogh A.: 1993: Tézisek- Globális világban élünk Zárt Kör 3-4
- Bauer T.-Zimmermann K. F.: 1999: Assessment of Possible Migration Pressure and its Labour Market Impact IZA Research Report No. 3 Bonn July
- Becker G. S.- Murphy K. M.-Tamura R.: 1990: Human Capital, Fertility, and Economic Growth in: Journal of Political Economy 98 sz. pp 512-537.o.
- Boda M.: 2005. MTA Külső Tagok Fóruma, Budapest. www.nkth.gov.hu
- Castles, S.: 1986. The Guest Worker in Western Europe – an Obituary, In: International Migration Review, 20. sz. pp. 761-779.
- Coase, R. H.: 1988: The Firm, the Market, and the Law. U. of Chicago Press.. Magyarul: A vállalat, a piac és a jog. Nemzeti Tankönyvkiadó. 2004
- Deane Ph.: 1984: A közgazdasági gondolatok fejlődése. . KJK Bp.
- Harris J. – Todaro M.: 1970: Migration, Unemployment & Development: A Two-Sector Analysis. American Economic Review, March
- IOM: 2003 Protection Schemes for Victims of Trafficking in Selected EU Member Countries, Candidate and Third Countries
www.iom.hu/regpublications
- Landfeld, J. S. - Fraumeni B. M.: 2001: Measuring the New Economy, Survey of Current Business, March, pp. 23-40.
- Malthus, T. R.: 1798: In: 1982: Tanulmány a népesedés törvényéről.
- Marx K.-Engels F.: In: Népeségrobbanás – egyke., Bukarest, pp. 61–214
- 1967: Művei 13 Kossuth Bp.
- Mátyás A.: 1996: A hagyományos közgazdaságtan bírálata és kutatási körének kiszélesítése az új intézményi iskola képviselői részéről Közgazdasági Szemle, XLIII. évf., Budapest, pp: 614-628.
- Piore M J.: 1979: Dual Labor Markets and International Migration, Migration Today, Spring
- Piore, M. J.: 1970: Manpower Policy. In: Samuel Beer et al. (eds.) The State and the Poor. Boston: Winthrop Publishing Co.
- Portes, A.: 1981: Modes of structural incorporation and present theories of immigration. In: M. M. Kritz et al (eds): Global Trends in Migration. New York: Center for Migration Studies.
- Ravenstein, E. G.: 1889: The Laws of Migration, Journal of the Royal Statistical Society, London, June, pp. 241-301.
- Rédei, M.: 1999: A tőke, az áru és a munkaerő áramlása. In: Tóth, P. P. – Illés, S. (szerk.): Migráció: tanulmánygyűjtemény. 2. kötet. Budapest: KSH NKI. pp. 71-83.
- Sassen, S.: 1988: The mobility of labor and capital: a study in international investment and labor flow. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Schumpeter J.: 1980: A gazdasági fejlődés elmélete KJK Bp
- Swaan W.: 1994: Tudás, tranzakciós költségek, transzformációs válság Közgazdasági Szemle 10 pp. 845-858
- Tamura R.: 1991: Income Convergence in an Endogenous Growth Model. Journal of Political Economy, 99. pp. 523-540.
- Taylor, E.: 1976. The social adjustment of returned migrants to Jamaica. In: Ethnicity in the Americas. Szerk. Frances Henry, pp. 213-30. The Hague: Mouton

- Tobler, W.: 1995: Migration: Ravenstein, Thorntwaite, and Beyond. Urban Geography, Vol. 16, No. 4, pp. 327-343.
http://www.geog.ucsb.edu/~tobler/publications/pdf_docs/movement/migration/Ravenstein.pdf.
- Todaro, M. P.: 1976: Internal Migration in Developing Countries : A Review of Theory, Evidence, Methodology and Research Priorities, International Labour Office, Geneva
- Tóthné Sikora G.: 2007: Munkaerőpiaci egyenlőtlenségek, regionális különbségek In: Európai Kihívások IV Nenzetközi tudományos konferencia SZTE, Szeged pp. 211-216
- Wallerstein, I.: 1983 A modern világgazdasági rendszer kialakulása. A tőkés mezőgazdaság és az európai világgazdaság eredete a XVI. században. Budapest: Gondolat
- Verwiebe, R. - Eder, K. 2006: The Integration of Transnationally Mobile Europeans in the German Labour Market. An Analysis of its Causes and Effects, in: European Societies, 7.
- Verwiebe, R. - Müller, Matthias C. 2006: Gelungene Integration in den Arbeitsmarkt? Die flexiblen Biografien transnational mobiler Europäer zu Beginn des 21. Jahrhunderts In: Berliner Journal für Soziologie, 16. sz.
- Zolberg A R.: 1989: Migration Theory for a Changing World, International Migration Review, Vol.23, No.3 pp. 403-430

7. PUBLICATIONS IN THE AREA OF THE DISSERTATION

1. Új intézményi közgazdaságtan szerepe a migráció közgazdaságtanában. ME Gazdaságtudományi Kar, VI. Nemzetközi Konferencia I. köt. Miskolc-Lillafüred. 210 – 217. pp.
2. Migráció XX. századi karakterisztikája. in.: MicroCAD'97. N: Vállalkozás szekció. Nemzetközi Számítástechnikai Konferencia kiadványa. Miskolc, 1997. 45 – 51 pp.
3. Migráció XX. századi egyedisége, in.: „Elméleti és gyakorlati kihívások az ezredforduló gazdaságában” ME Gazdaságtudományi Karának Jubileumi Konferencia kiadványa, Miskolc-Lillafüred, 1997. pp.: 94-99.
4. Transznacionális vállalatok szerepe a migrációban in.: MicroCAD'98. N. Management Section. Nemzetközi Konferencia kiadványa Miskolc, 1998. pp. 123 – 126.
5. B-A-Z megyei migrációs tendenciáinak vizsgálata a regionális munkaerőmegtartó képességhez in.: Vezetéstudomány 1998. 10. szám. pp. 41 – 46.
6. The Labour Market Migration of the Roma Minority Population of Szabolcs-Szatmár-Bereg Country. Doktoranduszok Fóruma. Miskolci Egyetem kiadványa, Miskolc, 2002. (Szerzőtárs: Gerő Henriett). pp. 66 – 71.
7. Migráció és az integráció in.: Felzárkózás, értékrend változás a vállalati és intézményi gyakorlatban II. köt. Miskolc Lillafüred, 1999. pp. :575-582.
8. A XX. századi emberi erőforrás interregionális mobilitását érintő elméletek, kilátások, trendek in.: MicroCAD 2000. O. : Közgazdaságtan Section. Nemzetközi Konferencia kiadványa Miskolc, 2000. pp. 25 – 29.
9. Migrációs potenciál Észak-Magyarországon in.: Területi Statisztika KSH folyóirata 2003. 43. évf. 2. szám. március. pp. 137 – 149.
10. The Labour Market Migration of the Roma Minority Population of Sz-Sz- B County in.: 4th International Conference of Ph.D. Students, University of Miskolc 2003(társszerző Gerő H) 2004. pp. :367-373.
11. Munkakör tervezés,-elemzés,-értékelés in.:Humán Erőforrások Gazdaságtana szerk. Tóthné Sikora Gizella . Miskolc 2004. pp. 199-229.
12. Nemzetközi migrációs potenciál a BAZ megyei orvostársadalomban in.: V. ME Gazdaságtudományi Karának Lillafüredi Nemzetközi Konferencia kiadványa Miskolc – Lillafüred, 2005. pp. 304 – 310.
13. Menni vagy maradni? In.: Európai Kihívások III. Tudományos Konferencia kiadványa, Szeged 2005. pp.: 20-27. (társszerző Kása R).
14. Roma foglalkoztatási kérdések, mobilitás EU kontextusban „Khanchi Dosh”- „Semmi baj” Foglalkoztatási együttműködés az integrációért Miskolc, 2005
15. Emigrationalinclination- staying or leaving- free migration possibilities and tendencies in B.A.Z. county 4 th International Conference for Young Researchers of Economics Konferencia Kiadványa Gödöllő 2006 (társszerző Kása R). pp. 118 – 123.
16. Gender-Tudományok a Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Karán in.: A társadalmi nemek oktatása Magyarországon Szerk. Pető Andrea, Budapest 2006(társszerző Lukács E, Matiscsákné dr. Lizák M) pp.: 29-38.
17. Fizikai szegénység és szellemi gazdagság- a tanulói teljesítmények és az életkörülmények összefüggései az Észak –magyarországi régióban in.:Széchenyi István Egyetem Jog- és Gazdaságtudományi Kara Multidiszciplináris Társadalomtudományi Doktori Iskola Évkönyv 2006 Tudásmenedzsment és a hálózatok regionalitása, Győr. 2007 (társszerző Simon A) pp.:43-55.
18. Emigrationalinclination- staying or leaving- free migration possibilities and tendencies in B.A.Z. county in.: Gazdálkodás Agrárökonómiai Tudományos Folyóirat A Gazdálkodás 19. számú külökiadása 2007.51.évfolyam válogatás a 4 th International Conference for Young Researchers of Economics Gödöllő 2006 tanulmányaiból. (társszerző Kása R). pp. :151-157.
19. Migráció hatása a hazai munkaerőpiacra és a gazdasági növekedésre Lehet e munkaerőhiányra számítani az EU csatlakozást követő évtizedben in.: MicroCAD 2007. O. Szekció. Kihívások a gazdaságban II. Nemzetközi Konferencia kiadványa Miskolc, 2007. pp. 107 – 112.
20. Újtyi ili osztatyszaj lovuski izvlecsényija poli iz znajtyi v sztranah perehoda in: VESZTNYIK 18', Harkov. 2008. (társszerzők: Kása R. Szilágyiné Fülöp E), pp. : 170-181.
21. Labour emigration: obstacle for the ex-socialist countries' economic migration 5 th International Conference for Young Researchers of Economics pp.: 67-76 Gödöllő 2008.
22. Szempontok és javaslatok a foglalkoztatáspolitikát támogató regionális migrációs politika kialakításához. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek 2009. 6. évf. 1. szám. pp. 28-38.

